

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ VE EMEVÎLER'E KARŞI
İSYAN HAREKETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Battal YILDIRIM

ŞIRNAK, 2025

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ VE EMEVÎLER'E KARŞI
İSYAN HAREKETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Battal YILDIRIM

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK**

ŞIRNAK, 2025

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tez çalışmasının Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırlandığını, bu tez çalışmasında yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bahse konu bu kural ve ilkelerin gerektirdiği üzere, bu çalışmada özgün olmayan tüm bilimsel içerikleri kurallara uygun biçimde alıntılıyıp kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Beyanıyla çelişen herhangi bir delil bulunduğu takdirde tüm sorumluluğu üstleneceğimi kabul ederim.

Battal YILDIRIM

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Benî Şeybân Kabilesi ve Emevîler’e Karşı İsyân Hareketleri” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Battal YILDIRIM

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK danışmanlığında **Battal YILDIRIM** tarafından hazırlanan “**Benî Şeybân Kabilesi ve Emevîler’e Karşı İsyân Hareketleri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İslam Tarihi ve Sanatları** Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz KIRANŞAL	

Savunma Tarihi: 14/ 07 / 2025

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ

ÖN SÖZ

Tarihi süreç içerisinde birçok devlet kurulmuş, belirli bir süre ayakta kalmış ve nihayetinde de yıkılmıştır. Hulefa-i Raşidin dönemi sonrası kurulan, kuruluşu ve idarecinin başa geçme usulüyle tartışmalara sebep olan, varlığını sürdürdüğü süre boyunca kimi savaşlar ve isyanlar ile mücadele ederek ayakta kalmayı başaran, ancak çıkan ayaklanmaların da etkisiyle yıkılma sürecine girerek nihayetinde tarih sahnesinden silinen Emevî Devleti ve hâkimiyeti boyunca yaşanan gelişmeler, yüzyıllardır Tarihçilerin araştırma konusu olmuştur.

Emevî Devleti'nin, isyanları ile mücadele ettiği kabilelerden biri Benî Şeybân Kabilesidir. Bu kabileye mensup birden fazla isyancı, ulaştıkları askeri güç ile birlikte devleti uzun yıllar meşgul etmiş, ağır kayıplar vermesine neden olmuş ve neticede devletin yıkılma sürecine girmesini ve dağılmasını sağlamıştır. Hazırlanan çalışmada Benî Şeybân Kabilesi hakkında kimi bilgiler aktarılırken, Emevî Döneminde bu kabile üyeleri tarafından çıkarılan isyanlarda isyancıların hayatları, isyanın nedenleri ve sonuçları, devletin yıkılışındaki etkileri konuları ele alınmıştır.

2021 yılında başlayan Yüksek Lisans serüvenim, 2023 yılında yaşanan elim deprem faciası ve diğer başka sebeplerden dolayı sekteye uğramış ve tez çalışmamı ertelemek durumunda kalmıştım. Bu zorlu süreçlerde yanımda olan ve tez çalışmamın hazırlanma sürecinde beni motive eden ve destek veren kıymetli dostlarıma ve aileme müteşekkirim.

Gerek ders dönemi gerekse de tez döneminde ilgi ve alaka gösteren, kendilerinden istifade ettiğim saygı değer hocalarım; Prof. Dr. Ziya Yılmaz'ın, Prof. Dr. Hüseyin Güneş'e, Prof. Dr. Bahattin Keleş'e, Prof. Dr. Kasım Ertaş'a hürmetlerimi sunuyorum. Aynı şekilde tez yazım sürecimde çalışmamın şekillenmesi ve olgunlaşmasında bana destek olan, tavsiyelerde bulunan, yol gösteren ve yoğun mesaisine rağmen bana vakit ayırarak tez çalışmamın bugün ki halini almasında büyük emeğe sahip olan saygı değer danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyürek hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
TABLOLAR LİSTESİ	xi
KISALATMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
B. Araştırmanın Metodu ve Kapsamı	3
C. Kaynak ve Araştırmalar	4
1. BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ.....	8
1.1. Arap Toplumunda Kabile Yapısı.....	8
1.2. İslâm Öncesi Dönemde Benî Şeybân Kabilesi	10
1.2.1. Benî Şeybân Kabilesinin Nesebi.....	10
1.2.2. Benî Şeybân Kabilesinin Yaşadığı Coğrafya	13
1.2.3. Benî Şeybân Kabilesinde Dini İnanç	13
1.2.4. Benî Şeybân Kabilesinde Sosyal Hayat	14
1.2.5. Benî Şeybân Kabilesinin Komşu Kabile ve Devletlerle İlişkileri	17
1.3. Benî Şeybân Kabilesinin İslam'ı Kabulü	19
1.4. Hulefâ-i Raşîdin Döneminde Benî Şeybân Kabilesi	20
1.4.1. Hz. Ebubekir Döneminde Benî Şeybân Kabilesi	20
1.4.2. Hz. Ömer Döneminde Benî Şeybân Kabilesi	23
1.4.3. Hz. Osman ve Hz. Ali Döneminde Benî Şeybân	25
1.5. Benî Şeybân Kabilesinin Hâricîler ile Olan Münasebeti	26
1.6. Emevîler Döneminde Benî Şeybân Kabilesi.....	27
1.7. Benî Şeybân Kabilesinin Önemli İlim Adamları	29
2. BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ'NİN EMEVÎLER DÖNEMİNDEKİ İSYAN HAREKETLERİ	35
2.1. Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî Hareketi	35
2.1.1. Şebîb b. Yezîd'in Hayatı	35
2.1.2. Şebîb b. Yezîd'in İsyân Hareketi	39
2.2. Behlül b. Bişr eş-Şeybânî Hareketi	47
2.2.1. Behlül b. Bişr'in Hayatı	47
2.2.2. Behlül b. Bişr'in İsyân Hareketi	48
2.3. Saharî b. Şebîb eş-Şeybânî Hareketi	51
2.3.1. Saharî b. Şebîb'in Hayatı.....	52
2.3.2. Saharî b. Şebîb'in İsyân Hareketi.....	52

2.4. Saîd b. Behdel eş-Şeybânî Hareketi	52
2.4.1. Saîd b. Behdel'in Hayatı	52
2.4.2. Saîd b. Behdel'in İsyân Hareketi	53
2.5. Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî Hareketi	53
2.5.1. Dahhâk b. Kays'ın Hayatı	54
2.5.2. Dahhâk b. Kays'ın İsyân Hareketi	54
SONUÇ.....	58

ÖZET

BENÎ ŞEYBÂN KAİLESİ VE EMEVÎLER'E KARŞI İSYAN HAREKETLERİ

YILDIRIM, Battal

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK

Temmuz 2025, 80 sayfa

Bekir b. Vâil kabilesinin önemli kollarından biri olan Benî Şeybân kabilesi, İslam'ın Medine döneminde, hicrî sekizinci yılda Medine'ye bir heyet göndererek İslam dinini kabul etmiştir. Basra, el-Cezîre ve Diyâr-ı Bekr bölgelerinde yaşayan Benî Şeybân kabilesi, Hz. Ali ve Muâviye arasında vuku bulan savaşta, Hz. Ali tarafında yer almıştır. Daha sonraki süreçte Hâricîlerin saflarına katılan Şeybânîler, Emevî döneminde çeşitli isyan hareketlerinde bulunmuşlardır. Emevî Devleti, varlığını sürdürdüğü süreç boyunca birçok isyan hareketi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum devletin zayıflamasına, askerî ve malî açıdan kayıplar vermesine neden olmuştur. Halifelerin uygulamış oldukları politikalar ve kabileler arası rekabet gibi sebepler, isyan faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur. Ortaya çıkan isyan faaliyetlerinin genel olarak Hâricî ya da Şîî kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Hâricî kökenli olarak isyan faaliyeti ile ortaya çıkan Şebîb b. Yezîd ve Dahhâk b. Kays gibi isimler, Benî Şeybân'a mensup olup Emevîler döneminde isyan faaliyetlerinde bulunan önemli şahsiyetlerdir. Bu isyanlar, dönemde büyük ses getirmiş, devleti zor durumda bırakmış ve büyük kayıplara neden olmuştur. Bu çalışmada Benî Şeybân kabilesinin tarihsel varlığı, Emevî yönetimine karşı gerçekleştirdiği isyan hareketleri ile bu isyan hareketlerinin sebepleri ve sonuçları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Emevîler, Hâricîler, Benî Şeybân, İsyân.

ABSTRACT

THE BANŪ SHAYBĀN TRIBE AND THEIR REBEL MOVEMENTS AGAINST THE Umayyads

YILDIRIM, Battal

Master of Science in Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK

July 2025, 80 pages

The Benī Shaybān tribe, one of the significant branches of the Bekir b. Wail tribe, accepted Islam during the Medina period by sending a delegation to Medina in the eighth year after the Hījra. The Benī Shaybān tribe, residing in the regions of Basra, al-Jazira, and Diyār-i Bakr, sided with Ali during the conflict between Ali and Muawiya. Later, some factions of the tribe joined the Kharijites and participated in various uprisings during the Umayyad period. Throughout its existence, the Umayyad Caliphate had to face numerous insurrection movements, which weakened the state, causing significant military and financial losses. The policies of the caliphs and inter-tribal rivalries were among the primary causes of these rebellions. It is understood that the uprisings were generally of Kharijite or Shī'ī origins. Notably, figures such as Shabīb b. Yazīd and Dahhāk b. Qays, who were affiliated with the Benī Shaybān tribe and led rebellious movements during the Umayyad period, were significant personalities. These uprisings created a considerable impact during their time, putting the state in a difficult position and causing substantial losses. This study examines the historical presence of the Benī Shaybān tribe, their uprisings against the Umayyad administration, and the causes and consequences of these rebellions.

Keywords: Islamic History, Umayyads, Kharijites, Banū Shaybān, Rebel.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bekr b. Vâil Kabilesi.....	12
--	-----------

KISALATMALAR LİSTESİ

Bk.	: Bakınız
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
b.	: Bin
H.z.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
H.	: Hicri
M.	: Miladi
vdğr	: Ve Diğer

GİRİŞ

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Emevî Devleti, tarihçilerin ve özellikle İslam tarihi araştırmacılarının çeşitli yönleriyle incelemeye tabi tuttıkları bir siyasî teşekküldür. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreçte meydana gelen gelişmeler, tarihsel veriler çerçevesinde incelenmeye devam etmektedir.

Emevî Devleti, dönemin diğer devletleri gibi varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde birçok isyan hareketi ile mücadele etmek durumunda kalmış, dolayısıyla devlet, tebaasıyla karşı karşıya gelmiştir. Çıkarılan isyanlar her ne kadar bastırılmış olsalar da yaşanan her çatışma sebebiyle mali ve askeri yönden pek çok kayıplar verilmiştir. Verilen ağır kayıplarla birlikte devlet zayıflamış ve nihayetinde yıkılarak tarih sahnesinden ayrılmıştır.

Emevî Devleti, farklı grup ve kabilelerin çıkarmış olduğu isyanlar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Emevîler dönemi, çeşitli bölgelerde meydana gelen isyan hareketlerinin çokluğu nedeniyle araştırmacıların dikkatini çeken bir tarihsel süreç olmuştur. Bu bağlamda, Emevîler üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı söz konusu isyan hareketlerini konu edinmiştir. Döneme ilişkin olarak farklı bölgelerde gerçekleşen isyanlara dair çeşitli akademik incelemeler kaleme alınmıştır.¹ Ancak ele alınan isyan konuları daha çok grupsal ya da bölgesel olarak incelenmiş, kabile merkezli olarak değerlendirilmemiştir. Benî Şeybân kabilesi de bu dönemde mensuplarının çıkarmış oldukları isyanlar ve devlete verdikleri zararlar ile ön plana çıkan kabilelerden biri olmuştur. Bu sebeple elinizdeki çalışmanın amaçlarından birisi de ismi zikredilen kabilenin, Emevîler dönemindeki durumu ve çıkarılan isyanlardaki rolünün ele alınmasıdır.

---

¹ Fuat Kavukçu, *Emeviler Döneminde Hâricî Hareketleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990); Mehmet Çakırtaş, *Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Ali İhsan Şahin, *Emevî Dönemi İsyânlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008); Adnan Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014); Saad Fouad Qader QADER, *ed-Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî ve Emevî Devletinin Zayıflamasındaki Rolü* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,

Kabileler halinde yaşayan Arap toplumunda, kabile kavramı çok önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla, yaşanan gelişmelerin kabile kavramı ekseninde değerlendirilmesi; kabilelerin devlete olan katkıları veya meydana getirdikleri olumsuzluklar açısından analiz edilmesi, konunun tarihsel bağlamda daha sağlıklı bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Böylelikle kabile kavramının Arap toplumundaki değeri ön plana çıkarılarak yaşanan gelişmelerdeki kabile rolü açığa çıkarılmış olacaktır. Bu sebeple hazırlanan çalışmanın başlığı “Benî Şeybân Kabilesi’nin Emevîler’e Karşı İsyân Hareketleri” olarak belirlenmiş ancak sonrasında kabilenin tarihsel varlığı teze dâhil edilmiş ve çalışmanın başlığı “Benî Şeybân Kabilesi ve Emevîler’e Karşı İsyân Hareketleri” şeklinde değiştirilmiştir.

Emevîler dönemi boyunca Benî Şeybân kabilesinden birden fazla isim çıkarılan isyanlara öncülük etmiştir. Bu isyancılar ciddi başarılar elde etmiş ve devleti uzun yıllar meşgul etmiştir. Böylelikle Emevîler Devleti’nin uzun yıllar bu isyan hareketleriyle mücadele etmek durumunda kalması Benî Şeybân kabilesini önemli bir noktaya taşımıştır. Dolayısıyla bu çalışmada bu kabilenin etkinliği ve Emevîlere karşı duruşu ortaya konmaya çalışılmış, böylelikle Emevîler tarihi çalışmalarına ve özellikle de İslam tarihi çalışmalarına katkı sunması hedeflenmiştir.

Özellikle Emevîler döneminde meydana gelen isyanların ulaştığı askerî güç, ele geçirilen şehirler ve devleti uzun süre meşgul edecek düzeyde etkili olması; ayrıca bu isyanların devletin yıkılış sürecinde rol oynayan unsurlardan biri olarak değerlendirilmesi, bu çalışmanın hazırlanmasına zemin hazırlayan başlıca etkenlerdendir. Yukarıda aktarılanlardan hareketle çalışma boyunca aşağıda kaydedilen soruların cevapları aranacaktır:

1. İslam öncesi ve sonrası dönemlerde Benî Şeybân kabilesinin sosyo-politik konumu nedir? Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinde gerçekleşen İslam fetihlerindeki rolleri nelerdir?
2. Emevîler döneminde çıkarılan ayaklanmalarda ve devletin yıkılış sürecinde Benî Şeybân’ın rolü nasıl olmuştur?

3. Emevîler döneminde Benî Şeybân'dan isyan faaliyetinde bulunan isimler kimlerdir?
4. Benî Şeybân kabilesine mensup kişilerin bu kadar isyan hareketlerinde yer almalarının sebepleri nelerdir?

B. Araştırmanın Metodu ve Kapsamı

Arap toplumunda kabile kavramının sosyal, siyasî ve kültürel yapı üzerindeki belirleyici rolü dikkate alındığında, bu çalışmada Benî Şeybân kabilesine dair değerlendirmelere geçmeden önce, konunun daha sağlıklı bir zeminde ele alınabilmesi amacıyla 'Arap Toplumunda Kabile' başlığı altında genel bir çerçeve sunulmuştur. Bu bölümde, kabile sisteminin işleyişi, birey-toplum ilişkileri ve kabilelerin siyasî yapılarla etkileşimi gibi hususlar ele alınarak sonraki bölümlere teorik bir zemin hazırlanması hedeflenmiştir. Birinci bölümde, Benî Şeybân kabilesine dair bilgiler kronolojik bir sıra takip edilerek sunulmuştur. Her ne kadar bu çalışma esas itibarıyla Emevîler dönemindeki isyan hareketlerini konu edinse de söz konusu isyanların arka planını anlayabilmek amacıyla İslâm öncesi döneme dair bilgilere de yer verilmiştir. Bu çerçevede, kabilenin nesebi, yerleşim sahası, dinî inanışları, toplumsal yapısı ve komşu kabile ve devletlerle olan ilişkileri gibi başlıklar altında, Benî Şeybân'ın tarihsel ve sosyolojik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan isyan hareketlerinin zemini niteliğindeki unsurların anlaşılması hedeflenmiştir.

Benî Şeybân kabilesinin İslâm dinini kabul etmelerinin ardından Hulefâ-i Râşidîn dönemi fetih hareketlerindeki rolleri ile halifelerle kurdukları olumlu ilişkiler ele alınmıştır. Bu bağlamda, ulaşılan veriler doğrultusunda kabilenin askerî ve diplomatik yönlerinin gelişimi ile bu alanlarda elde ettikleri başarılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu unsurların, ilerleyen dönemde gerçekleşecek isyanların toplumsal ve siyasal zeminini hazırlayan etkenler arasında değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Hulefâ-i Râşidîn dönemini müteakip, ortaya çıkan Hâricî hareketlerle Benî Şeybân kabilesi arasındaki ilişki ayrıca incelenmiştir. Emevîler döneminde bu kabile mensuplarının öncülüğünde gerçekleşen isyanların çoğunlukla Hâricî eğilimli olduğu dikkate alındığında, Hâricîlik başlığına da yer verilmiş ve bu

ideolojik yapının söz konusu isyanların ortaya çıkışındaki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümün sonunda, “Emevîler Döneminde Benî Şeybân Kabilesi” başlığı altında, söz konusu kabilenin Emevî yönetimiyle ilişkileri ve devletin yıkılış sürecindeki rolü ele alınmıştır. Bu dönemde Benî Şeybân kabilesi mensuplarının birden fazla isyan hareketi başlattığı, bazı isyanların uzun yıllar bastırılmadığı ve bu durumun Emevî Devleti’ne ciddi askerî ve siyasî kayıplar yaşattığı tespit edilmiştir. Böylece, devletin çözülme sürecine etki eden dinamiklerden biri olarak bu kabilenin önemi vurgulanmış ve ikinci bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacak olan isyancı şahsiyetler ile faaliyetlerinin zeminini oluşturan tarihsel arka plan ortaya konulmuştur. Bu bölümün son başlığı olarak kabileye mensup olan şair ve ilim adamlarından da bahsederek birinci bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Emevîler döneminde Benî Şeybân kabilesi mensupları tarafından gerçekleştirilen isyanlara öncülük eden şahsiyetler ele alınmıştır. Bu çerçevede, isyancıların hayatlarına dair ulaşılan bilgiler aktarılmış, ardından ilgili isyan faaliyetleri süresince meydana gelen gelişmeler değerlendirilmiştir. İsyanların çıkış nedenleri, Emevî yönetimiyle yaşanan askerî çatışmalar ve bu isyanların bastırılma süreçleri ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise, aktarılan bilgiler ışığında ulaşılan tespitler ve bulgular, “Sonuç ve Değerlendirme” başlığı altında ortaya konulmuştur.

C. Kaynak ve Araştırmalar

Çalışmanın hazırlanma süresi boyunca değinilen başlıkların çok olması sebebiyle gerek Arapça gerekse de Türkçe birçok kaynaktan yararlanılmıştır. Arapça kaynaklar arasında Genel Tarih, Tabakat ve Ensab kitaplarına sıklıkla başvurulurken; Türkçe kaynaklarda ise Ansiklopedi maddeleri, hazırlanan doktora ve yüksek lisans çalışmaları, matbu kitaplar ve bazı çeviri eserlerden istifade edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma süresi boyunca yararlanılan ve bu bölümde ismi zikredilen ve zikredilmeyen tüm kaynaklara, çalışmanın “Kaynakça” bölümünden ulaşabilirsiniz.

Bu çalışmanın konusu, Benî Şeybân kabilesi mensuplarının Emevîler döneminde gerçekleştirdikleri isyanlar olduğundan, kaynak olarak birincil derecede Arapça kaleme alınmış genel tarih, tabakât ve ensâb eserlerinden yararlanılmıştır. Söz konusu türlerdeki başlıca başvuru kaynakları arasında öne çıkan bazı eserler şunlardır: İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* adlı eseri, Halîfe b. Hayat'ın (öl. 240/855) *et-Târîh* adlı eseri, el-Belâzurî'nin (öl. 279/893) *Ensâbu'l-Eşraf* adlı eseri, Taberî'nin (öl. 310/923) *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk* adlı eseri, İbnu'l-Esîr'in (öl. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseri, İbn Hallikân'ın (öl. 681/1282) *Vefiyâtu'l-A'yân* ve *Enbâu Ebnâi'z-Zamân* adlı eseri, İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) *el-Bidaye ve'n-Nihaye* adlı eserinden yararlanılmıştır. Bu bölümde belirtilen klasik kaynaklardan özellikle çalışma boyunca araştırılan isimlerin hayatları ve yaşadıkları dönemlerdeki faaliyetleri konusunda yararlanılmıştır. İlgili bölümlerde aktarılan rivayetlerde burada ismi zikredilen eserlere sıklıkla atıf yapılmış ve referans olarak gösterilmiştir.

Yukarıda belirtilen Arapça klasik eserlerin yanı sıra Arap dünyasında yakın dönemde hazırlanan bir takım tez ve makalelerden de istifade edilmiştir. Bu itibarla yararlanılan eserlerin başında Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî'nin Sudan Cumhuriyeti, Omdurman İslam Üniversitesi çatısı altında, *Kabîletu Benî Şeybân ve eseruha el-ictimâiyye ve's-siyasiyye* isimli Doktora çalışması gelmektedir. İsmi zikredilen tez, çalışmanın hazırlanma süresince değinilen başlıklar ve içerik konusunda yararlanılan bir kaynak olmuş, buna ilave olarak ise bir takım değerlendirme ve sonuçlara ulaşmada kendisinden istifade edilen bir eser olmuştur.

Yararlanılan yakın dönem Arapça eserlerinden bir diğeri ise Hüseyin Cabir el-Bediri tarafından hazırlanan ve Nesuk Dergisinde Eylül 2023' de yayımlanan "Mevâkifu kabîleti Şeyban es-siyasiyye" isimli makaledir. Bu makaleden ise Benî Şeybân ile Ehl-i Beyt arasındaki diyalog, dolayısıyla Hz. Ali dönemi ve sonrasında yaşanan Kerbela olayı gibi bazı gelişmeleri anlama noktasında istifade edilmiştir. Yine ismi sayılan eserlere ilaveten yararlanılan diğer Arapça kaynaklara çalışmanın Kaynakça bölümünden ulaşılabilir.

Hazırlanan çalışmada başvuru olan ikincil kaynaklar ise Türkçe olarak hazırlanmış eserlerdir. Bu eserlerden Ansiklopedi maddelerine sıklıkla

başvurulmuştur. Özellikle Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin “Kabile”, “Şeybân”, “Emevîler”, “Bekir b. Vaıl” ve “Hâricîler” maddelerinden çokça istifade edilmiştir. Bu maddelerden aktarılan olayların alt yapısı, kurgusu konusunda istifade edilirken; literatür tarama ve bir takım araştırmalarımızda bize yol gösterici olmuşlardır. Burada belirtilen maddelerin dışında Benî Şeybân kabilesine mensup olan önemli ilim adamlarının hayatları ve eserleri konusunda da İslam Ansiklopedisinin ilgili diğer maddelerinden istifade edilmiş olup yararlanılan maddeler “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir.

Sıklıkla yararlanılan diğer bir kaynak ise hazırlanan Yüksek lisans ve Doktora tezleri olmuştur. Mehmet Çakırtaş'ın *Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri* adlı doktora çalışması, Fatih Erkoçoğlu'nun *Emevi Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik B. Mervan* adlı basılı doktora çalışması, Yusuf Kablan'ın *Tarihi Süreçte Bekir b. Vaıl kabilesi ve Müsenna b. Harise eş-Şeybânî* adlı Yüksek Lisans çalışması, başvuru tez çalışmalarındandır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünün “A” maddesinde belirtilen ve genel manada Emevîler dönemini ve bu dönemde gerçekleşen isyanları konu eden çalışmalardan içerik, değinilen başlıklar ve ulaşılan sonuçlar konularından istifade edilmiştir. İlgili bölümde de ifade edildiği üzere hazırlanan bu çalışmalar genelde dönem ya da grupsal olarak isyanları ele almıştır. Örneğin; Fuat Kavukçu tarafından hazırlanan, *Emeviler Döneminde Hâricî Hareketleri* isimli doktora çalışması, Emevîler dönemindeki isyanları grupsal olarak ele alan ve bu perspektifle bir değerlendirme yapılan bir çalışmadır. Aynı şekilde Adnan Demircan'ın, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri* isimli çalışması Emevîler döneminde çıkarılan isyanları da kapsayan ve grupsal olarak Hâricî hareketlerini ele alan bir eserdir. Görüldüğü üzere hazırlanan çalışmaların bir kısmı grupsal anlamda çıkarılan isyanları ele alan çalışmalardır. Bunun yanı sıra Saad Fouad Qader tarafından hazırlanan, *ed-Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî ve Emevî Devletinin Zayıflamasındaki Rolü* adlı yüksek lisans çalışması gibi kimi eserlerde çıkarılan isyanları şahıs bazlı ve dönemsel olarak ele almaktadır. Dönemsel olarak hazırlanan çalışmalardan bir diğer önemli eser ise Fatih Erkoçoğlu tarafından hazırlanan, *Emevi Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik Bin Mervan* isimli çalışma örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada, her ne kadar genel anlamda Abdülmelik b. Mervan dönemi inceleniyor olsa da dönem içerisinde çıkarılan

isyanlara da yer verilmiştir. Toparlanacak olursa Emevî dönemi ve bu dönemde çıkarılan isyanlarla alakalı kapsamlı araştırmalar yapılmış ve hazırlanan bu çalışmalar bizimde yararlandığımız, istifade ettiğimiz ve referans gösterdiğimiz kaynaklar olmuşlardır. Ancak hazırlanan bu çalışmaların dönemsel, şahıs bazlı ve grupsal değerlendirmelere tabi tutulduğu, kabile merkezli bir yaklaşımın yapılmadığı görülmektedir. Hazırlanan bu çalışma ile kabile merkezli bir yaşantıya sahip olan Arap toplumunda kurulan devletler ve yaşanan dönemlerde kabilenin etkisinin ortaya konulması, kabile merkezli bir yaklaşımın göz ardı edilemeyeceği, dolayısıyla böyle bir yaklaşımın daha doğru sonuçlara ulaştırabileceğini ortaya koymaktır.

Yine Adem Apak'ın *Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihindeki Etkileri* adlı eseri gibi başvuru alan diğer yakın tarih çalışmalarından da istifade edilmiş olup yararlanılan kaynaklara referanslar gösterilmiş ve "Kaynakça" ya kaydedilmiştir.

1. BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ

Bu bölümde, çalışmanın merkezî konusunu oluşturan Benî Şeybân kabilesi hakkında tarihsel bir çerçeve sunulacaktır. Kabile temelli yapının Arap toplumundaki yeri ve işlevi dikkate alındığında, söz konusu kabilenin tarih sahnesindeki konumunun anlaşılması, özellikle Emevîler dönemindeki siyasal ve askerî faaliyetlerinin arka planını kavrayabilmek açısından önem arz etmektedir.

Bölümün ilk kısmında, genel hatlarıyla Arap toplumunda kabile kavramının sosyal ve siyasî yapı içerisindeki işlevi ele alınacaktır. Bu bağlamda kabileler arası ilişkiler, toplumsal organizasyon ve otorite biçimleri gibi konulara değinilecektir. Ardından, Benî Şeybân kabilesinin İslâm öncesi dönemdeki kökeni, yerleşim alanları, inanç sistemi, sosyal yapısı ve diğer kabilelerle olan ilişkileri tarihsel kaynaklar ışığında incelenecektir.

İzleyen kısımda ise, kabilenin İslâm'ı kabul etmesiyle birlikte yaşadığı dönüşüm süreci, Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki askerî faaliyetleri ve merkezî otoriteyle olan ilişkileri değerlendirilecektir. Bu inceleme, Benî Şeybân'ın gerek İslâm öncesi gerekse erken İslâm dönemindeki toplumsal ve siyasî pozisyonunu ortaya koyarak, Emevîler döneminde gerçekleştirdiği isyanların tarihsel arka planını anlamaya yönelik bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

1.1. Arap Toplumunda Kabile Yapısı

Kabile kavramı Arapça bir sözcük olup k-b-l kökünden türemiştir. İslam öncesi dönemde kabile kavramı daha yalın bir manayı ifade ederek birbirleriyle kan bağı olan kişilerin oluşturduğu topluluğu ifade eder.² Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de Hucurât Suresinde (49/13) çoğul hali olan kabâil şeklinde geçmektedir.³ Sözlükte bir ağacın dalları, bir babanın çocukları şeklinde tanımlanmıştır.⁴

---

² Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 43.

³ Hucurât (49/13)

⁴ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü'l-Arabî'l-Muhîd* (Beyrut: Dâr-u Lisâni'l-Arab, 1970), 3/12.

Karşılıklı durmuş ve birbirine geçmiş kafatası kemiklerinden her biri şeklinde de ifade edilmiştir.⁵

Kabile kavramının terim anlamı ise üyelerini ortak bir soy altında birleştiren başka değişle soyu ortak olan şekilde kaynaklarda aktarılmıştır.⁶ Arap toplum yapısında kabile; büyük birliği ifade ederken ağacın ana gövdesine bağlı dallar gibi kabilelere bağlı küçük alt boylar da bulunmaktadır.⁷ Kabile kavramı, nesep itibarıyla aynı atada birleşen ve birbirlerine kan bağı ile bağlı olan topluluğu ifade eder.⁸

Sosyolojik bir tanımlama yapmak gerekirse kabile; akrabalık ve görev bilincine sahip ve bu bilinçle birbirine bağlı, üyelerini kabile ve siyasal özerklik duygusu ekseninde toplumsal uyuma dayalı yetiştiren sosyal bir yapıdır.⁹

Arap toplumunda kabile büyüklük veya küçüklüğüne göre farklı isimlerle adlandırılmıştır. Bu adlandırma kaynaklarda şa‘b, kabile, imâre, batn ve fahz şeklindedir.¹⁰ Ancak farklı isimlerle adlandırılmalarına rağmen kabile kavramı tümü için ortak isim olarak kullanılmaktadır.¹¹ Yukarıda yer verilen kabile adlandırmalarının dışında daha farklı adlandırmalarda yine kaynaklarda nakledilmiştir.¹²

Arap toplum yapısında önemli bir yeri olan kabileler; şeyh, reis veya seyyid olarak isimlendirilen kişiler tarafından yönetilmiştir. Reislerin yönetici olarak belirlenmesi usulü genel olarak adaylar arasından yaşça büyük olanın seçilmesi yolu ile olmuştur.¹³ Hamidullah (öl.2002), seçilecek olan reiste onu

---

⁵ Seyyid Muhammed Murtaza Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/72.

⁶ Hüseyin b. Muhammed el-Ma'ruf Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 8/592.

⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihil-Arab Kable'l-İslâm* (Beyrut: Darus-Saki, 1970), 1/511.

⁸ Casim Avcı, "Kabile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2001), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Derya Kömürcü-Osman Akinbay (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 372.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 8/72; Ali, *el-Mufasssal*, 1/509-514.

¹¹ Adem Apak, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004), 2.

¹² Avcı, "Kabile".

¹³ Ali, *el-Mufasssal*, 4/350-353.

yüceltecek kutsi özellikler aranmadığını hatta diğer kabile üyelerinin eşiti mesabesinde olduğunu ifade eder.¹⁴

Seçilen kabile reisinin tıpkı bir kral gibi emretme yetkisinden bahsedilemez. Onun görevi kabile meclislerinde alınan kararlarda, yapılan müzakerelerde hakemlik yapmaktır. Yapılan bu toplantılarda reisin sözü her ne kadar geçerli ise de sözlerini uygulatacak hukuki hakları yoktur. Bunun dışında emir verme, vazifelendirme ya da cezalandırma gibi bir yetkisi de yoktur.¹⁵ Bu cihetiyle baktığımız zaman kabile reislerinin otorite düşkününü değil de fedakâr kimseler oldukları görülür. Nitekim onlar kabile ile alakalı ortaya çıkan problem, sorun ve sıkıntıların çözümü vazifesini üstlenen, maddi ve manevi yükümlülüğü göğüsleyen kişilerdir. Bunun sebebi olarak ise kaynaklarda Arapların şeref duygusuna verdikleri mana ve değere atıf yapılmaktadır.¹⁶

1.2. İslâm Öncesi Dönemde Benî Şeybân Kabilesi

Bu bölümde Benî Şeybân kabilesinin nesebi ve İslamiyet'i kabul etmelerinden önceki dönemde yaşantıları hakkında bilgiler aktarılacaktır. Kaynaklarda Benî Şeybân kabilesinin İslam'ı kabulünden önceki dönem hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte kabilenin nesebi, yaşadıkları coğrafya, kabileyi öne çıkaran bazı hususlar ve yaşanan bazı olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

1.2.1. Benî Şeybân Kabilesinin Nesebi

Araplar arasında nesep çok önemli bir konumdadır. Bu nedenle nesep ilmine ayrı bir değer verilmiş ve bu alanda önemli nesep âlimleri yetişmiştir. Nesep âlimleri gerek yazılı gerekse de şifahi yolla kişilerin kabilelerini ve soylarını kaydedip aktarmışlardır. Nesep kavramı, kabileler halinde yaşayan Arap toplumunda doğmuştur. Arap coğrafyasına has olan bu kavram kabile üyeleri arasındaki akrabalık ilişkilerini ifade eder.¹⁷ Nesep ile ilgilenilen ilme ensâb adı

---

¹⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi I*, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ (Ankara: İmaj, 2003), 22.

¹⁵ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Anka Yayınları, 2000), 43.

¹⁶ Ali, *el-Mufasssal*, 4/572-573.

¹⁷ Ömer Aras, *Hicri III. Asrın Sonuna Kadar Araplarda Nesep Kültürü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 22-28.

verilmektedir. Ensâb ilmi ise isnad ve i'râb ile birlikte Allah'ın Araplara bahşettiği üç ilimden biri olarak öne çıkmaktadır.¹⁸

Nesep ilmine her ne kadar Uzak Doğu ve kimi Avrupa ülkelerinde rastlansa da Araplarda var olan derece ve öneme sahip değildir. Örneğin bazı Avrupa ülkelerinde nesep sadece idarecinin yani kralın soyundan ibarettir. Ancak Araplarda durum farklı olarak kabileye bağlı olan her üyeyi kapsayan bir durumdur.¹⁹ Buna etki eden sebeplerin başında ise Araplarda var olan Eyyam günleridir. Yaşanan savaşlarda verilen mücadeleler, kahramanlıklar dolayısıyla kabileyi ve kabile önde gelenlerini yüceltme ve öne çıkarma duygusu yatmaktadır. Bu durum ise şiirlerin yazılmasına, yazılı ya da şifahi yolla atalarının isimlerinin nesilden nesle aktarılmasına etki etmiştir.²⁰

Araplar genel olarak Arab-ı Âribe (Kahtânîler) ve Arab-ı Müsta'ribe (Adnânîler) olarak ikiye ayrılmaktadır. Arab-ı Müsta'ribe yani Adnânîler kendi içinde çeşitli kollara ayrılmışlardır. Bu kabilelerin meşhur olanları Adnân, Mead, Nizâr, Rebîa, Mudar kabileleridir. İsmi geçen kabilelerin de kendi içlerinde alt kolları bulunmaktadır. Hazırlanan çalışmaya konu olan Benî Şeybân kabilesi Rebîa Kabilesin alt kolu olan Bekr b. Vâil Kabilesine mensuptur.²¹ Benî Şeybân kabilesinin Adnan'a kadar olan nesebi şu şekildedir: Şeybân b. Sa'lebe b. Ukabe b. Sa'b b. Ali b. Bekir b. Vâil b. Kasıt b. Hinb b. Afsa b. Du'mi b. Cedile b. Esed b. Rebia b. Nizar b. Maad b. Adnan.²² (bkz. Tablo 1)²³

¹⁸ Aras, *Hicri III. Asrın Sonuna Kadar Araplarda Nesep Kültürü*, 292-293.

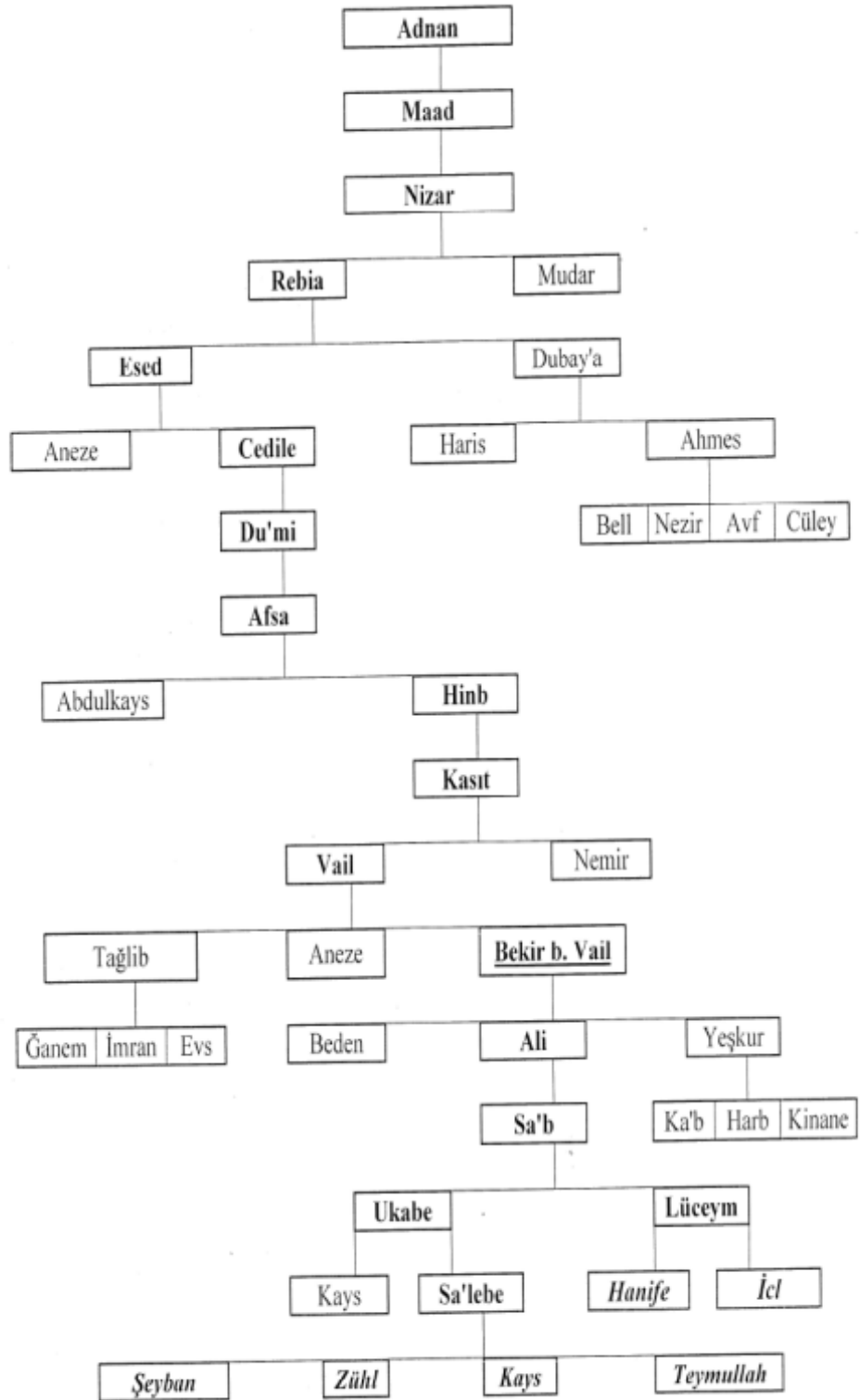
¹⁹ Aras, *Hicri III. Asrın Sonuna Kadar Araplarda Nesep Kültürü*, 293.

²⁰ Aras, *Hicri III. Asrın Sonuna Kadar Araplarda Nesep Kültürü*, 297.

²¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1991), (Erişim 30 Haziran 2025); Ahmet Önkal, "Bekir b. Vâil (Benî Bekir b. Vâil)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1992), (Erişim 30 Haziran 2025); Adnan Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2010), (Erişim 30 Haziran 2025); el-Bekrî, *Câhiliye Arapları*, çev. Yrd. Doç. Dr. Levent Öztürk (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 37-75; Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

²² E. Van Donzel C. E. Bosworth, W. P. Heinrichs, G. Lecomte, "Shayban", *The Encyclopaedia of Islam* Netherlands: Leiden Brill, 1997), 9/391; Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/378.

²³ Bkz. Yusuf Kablan, *Tarihi Süreçte Bekir b. Vail Kabilesi ve Müsenna b. Harise eş-Şeybani* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 135.

Tablo 1 Bekr b. Vail Kabilesi

Bekir b. Vâil'in alt kollarından biri olan Benî Şeybân kabilesinin de kendi alt kolları bulunmaktadır. Bu alt kollardan; Benî Muhalleme, Benî Haris, Benî Ebî Rebia ve Benî Mürre önemli olan alt kollardan birkaçıdır. Bunlar da kendi içlerinde bazı kısımlara ayrılmışlardır. Benî el-Şakika, Benî Es'ad b. Hemmam b. Mürre, Benî Haris b. Hemmâm, Benî Mürre b. Hemmâm b. Mürre ve Benî Sa'lebe b. Şeybân bunlardan bazılarıdır.²⁴

1.2.2. Benî Şeybân Kabilesinin Yaşadığı Coğrafya

İslam öncesi dönemde Benî Şeybân'ın yaşadığı coğrafya Irak'a yakın bir bölgedir.²⁵ Tarihi kaynaklarda Benî Şeybân kabilesinin İslamiyet öncesi dönemde yaşadığı coğrafya Yemâme ve Bahreyn civarı olarak kaydedilmiştir. İslamiyet'in zuhur ettiği ve yayıldığı dönemde ise gerek kurulan yeni şehirler gerekse de yapılan fetih hareketleri dolayısıyla kabilelerin yer değişikliği olduğu söylenilebilir. Ancak bahsedilen yer değişiklikleri ani ve köklü değil de zamana yayılmış ve kabilelerin çeşitli alt boylarının ve ailelerinin göçmeleri şeklinde olduğu ifade edilebilir. Bu itibarla İslamiyet'in zuhur ettiği ve yayıldığı dönemde Benî Şeybân kabilesi Basra,²⁶ Yemâme, el-Cezîre ve Diyarbakır'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır.

1.2.3. Benî Şeybân Kabilesinde Dini İnanç

İslam öncesi dönemde Arap yarım adasında putperestliğin hâkim olduğu, bölgede yaşayan kabilelerin genelinde putlara tapındıkları bilinmektedir. Nitekim Şeybânîlerin İslamiyet öncesi dönemde putlara tapındıkları kaynaklarda ifade edilmiştir.²⁷ İbn Sa'd (öl.230/845)'in *et-Tabakat* isimli eserinde Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber'in Halid b. Velid'i Uzza putunu yıkması için vazifelendirmesi ve ardından yaşanan gelişmeler nakledilmektedir. Bu hadisenin aktarıldığı pasajda Benî Süleym'den olan Benî Şeybân'ın Uzza putunun

---

²⁴ Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberrred, *Nesebu 'Adnân ve Kahtân*, nşr. Abdulaziz el-Meymenî (Hindistan: Matba'atu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme, 1354/1936), 1/15-16.

²⁵ Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr b. Behrâm el-Mervezî İshâk el-Kevsec, *Mesâilu'l-'İmâm Ahmed ve İshâk b. Râheveyh* (Medîne: 'İmâdetu'l-Bahşi'l-'İlmî, 1425/2002), 1/55.

²⁶ İshâk el-Kevsec, *el-Mesâil*, 1/55.

²⁷ Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

efendilerinden olduğu belirtilmiştir. Nakledilen bilgiden hareketle de Benî Şeybân'ın İslam'ı kabulünden önce putlara tapındıkları yorumu çıkarılabilir.²⁸

Yine bu dönemde Benî Şeybân kabilesinin diğer semavi dinler olan Yahudilik ve Hıristiyanlığı kabul etmesine dair yapılan araştırmalarda; onların Yahudiliği kabulüyle alakalı herhangi bir ibareye rastlanmazken, bu kabileye mensup kimi kişilerin Hıristiyanlık dinini benimsediği görülmüştür. Bu doğrultuda Sudan Cumhuriyeti Omdurman İslam Üniversitesi'nde Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî tarafından hazırlanan doktora çalışmasında da Benî Şeybân'ın Yahudiliği benimsediğine dair bilginin olmadığı, ancak bazı şahıs ve alt boylardan Hıristiyanlığı benimseyenlerin olduğuna dair bilgilerin olduğu, bu bilgilerinde kabilenin kolektif olarak Hıristiyanlığı kabul ettiklerini göstermeyeceği belirtilmiştir.²⁹

1.2.4. Benî Şeybân Kabilesinde Sosyal Hayat

İslam öncesi Arap toplumunda sosyal hayat büyük ölçüde kabile temelli bir yapıya dayanmaktadır. Kabileler, bireyin aidiyet duyduğu temel toplumsal birim olmakla birlikte ayrıca ekonomik, siyasî ve hukukî hayatın merkezî olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kabile, bireyin sosyal güvenliğini sağlayan, onun toplumsal kimliğini tanımlayan ve hayatın hemen her alanını düzenleyen temel kurum işlevi görmektedir. Dolayısıyla bu kısımda Benî Şeybân kabilesinin sosyal anlamda ön plan hususiyetlerinden şecaat, cesaret, cömertlik, iffet ve komşuluk gibi konulara değinilecektir.

Benî Şeybân kabilesi özellikle cesaret ve savaşçı yönleri ile tanınmaktadır. Hz. Ömer, Amr b. Ma'di Kerb'e hangi Arap kabilesi ile karşılaşmak istemezsin diye sormuş, bunun üzerine verilen cevapta yer alan kabilelerden biri de Bekr b. Vail'den Benî Şeybân olmuştur.³⁰ Aktarılan rivayetten hareketle Benî Şeybân'ın cesur, savaşçı ve gözü kara oldukları, dolayısıyla da diğer kabilelerden olan

---

²⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrût: 1410/1990), 2/111.

²⁹ Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî, *اثرها الاجتماعي والسياسي* (Sudan Cumhuriyeti: Omdurman İslam Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih ve İslam Medeniyeti Bölümü, Doktora Tezi, 2015), 67-70.

³⁰ Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Huseyn b. 'Alî el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher* nşr. Es'ad Dâğır (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409H), 2/325.

kimselerin onlarla mücadeleye girmeye çekindikleri ve bunu göze alamadıkları anlaşılmaktadır.

Araplar, şecaate, cesarete ve kahramanlığa önem ve değer vermişlerdir. Bu da sayılan özelliklere sahip olan kişilerin anılması ve kaydedilmesine sebep olmuştur. Cahiliye döneminde, Benî Şeybân'dan olan Bistam b. Kays eş-Şeybânî, kahramanlık, cesaret ve şair kişiliğiyle öne çıkan simalardan biri olarak görülür. Nitekim onun sayılan bu özellikleri tarihi kaynaklarda kaydedilmiştir.³¹

Genel olarak Araplar cömertlik ve misafirperverlikleriyle bilinirler. Misafire ikram etmek onlar için önemli bir erdemdir. Benî Şeybân kabilesi de diğer Arap kabileleri gibi cömertlik ve misafirperverlik anlamında öne çıkmaktadır. Söz gelimi bu kableden, Kays b. Mesud eş-Şeybânî ve Hüda b. Mürra eş-Şeybânî cömertlikleriyle öne çıkan isimlerden olmuşlardır. Kays b. Mesud, misafirleri için yüz deve hazırlatmış ve eksilen her devenin yerine yenisinin getirilmesini istemiştir. Bu uygulama sayesinde gelen misafirlere kesintisiz bir şekilde ikramda bulunulmuş, cömertlik ve misafirperverlik geleneği sürekli kılınmıştır.³² Hüda b. Mürra ise kuzey rüzgârı estiği müddetçe misafirlerine ikramda bulunacağını vadetmiştir.³³ Aktarılan rivayetlerden hareketle kabilenin ve mensuplarının eli açık, cömert ve misafirperver oldukları açıkça görülmektedir.

Araplar arasında sıkı komşuluk ilişkileri olmuştur. İslam'ın öğretilerinden de biri olan komşuluk ilişkileri İslam öncesi dönemde de önemlidir. Araplar komşularına iyi davranmışlar, kendilerine sığınanları muhafaza etmişler, komşularının hak ve hukukuna riayet etmişlerdir. Benî Şeybân kabilesi de bu yönüyle adından bahsettiren kabilelerden olmuştur. Nitekim bu kabileye mensup olan ve komşuluk konusunda adından söz ettiren isimler olmuştur ki bu isimlerden biri Avf b. Muhalleme eş-Şeybânî'dir. Avf b. Muhalleme, Araplar

---

³¹ Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leyşî el-Câhız, *el-Bursân ve'l-'Urcân ve'l-'Umyân ve'l-Hûlân* (Beirut: Dâru'l-Cîl, 1410/1989), 181.

³² Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. el-Musennâ, *ed-Dîbâc*, 24.

³³ Ebû Bekr Muhammed b. el-'Abbâs el-Hârizmî Ebû Bekir el-Hârizmî, *Mufidu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm* (Beirut: el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, 1418/1997), 344; el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 60-61.

arasında örnek gösterilecek isimler arasında zikredilmiştir.³⁴ Aynı şekilde bu kabileye mensup olan Cessâs b. Mürre eş-Şeybânî, namus bekçisi ve komşunun koruyucusu olarak anılan isimler arasındadır.³⁵ Görüldüğü üzere Benî Şeybân kabilesi komşuluk ilişkilerine önem veren, komşularıyla iyi geçinen, koruyup kollayan bir kabile olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kabileler halinde yaşayan ve en ufak sebepte birbiriyle savaşan Araplar arasında namuslu olmak, iffetli olmak ve sayılan bu erdemleri kadın olsun erkek olsun taşımak önemlidir. Benî Şeybân kabilesi kendilerine yakışır şekilde iffetli olmuşlardır. Yukarıda da adı geçen ve önemli simalar arasında gösterilen Bistam b. Kays eş-Şeybânî'yi öne çıkaran özellikleri iffetli, cömert ve savaşçı olmasıdır.³⁶ Sayılan bu hususlar Araplar arasında önemli olup kişinin üstün vasıfları arasında görülmüştür.

Ayrıca, Benî Şeybân kabilesinin İslâm öncesi dönemde Arapçayı saf ve fasîh biçimde kullanmaları, edebî kabiliyetleri yüksek şairler yetiştirmeleri ve savaşçı kimlikleriyle öne çıkmaları, tarihî kaynaklarda özellikle vurgulanan diğer önemli özelliklerdendir. Bu yönleriyle kabile, yalnızca askerî ve siyasî sahada değil, aynı zamanda dil ve kültür alanında da etkili bir rol üstlenmiştir.³⁷

Genel olarak değerlendirildiğinde, Arap toplumsal yapısında önemli ve değerli kabul edilen bazı temel erdemler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında şecaat (yiğitlik), cesaret, cömertlik, komşuluk ilişkilerine gösterilen hassasiyet ve iffet gibi nitelikler yer almaktadır.³⁸ Benî Şeybân kabilesi de bu erdemleri taşıyan yapısıyla tanınmakta olup, mensupları söz konusu özellikleriyle tarihî kaynaklarda yer bulmuştur.

---

³⁴ Ebû Feyd Mu'erric b. 'Amr Mu'erric es-Sedûsî, *el-Emşâl*, nşr. Ramadân 'Abduttevvâb (Beyrut: Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, 1983), 72; Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî el-Câhız, *el-Hayevân* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1424/2003), 7/472.

³⁵ Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullâh b. Ahmed el-Isbehânî Ebû Nu'aym, *Delâ'ilu'n-Nubuvve*, nşr. 'Abdulberr 'Abbâs Muhammed Ravâs Kal'acî (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1406/1986), 1/282.

³⁶ Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Ahbâru'n-Nisâ'* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1403/1982), 173.

³⁷ C. E. Bosworth, "Shayban", 9/391.

³⁸ Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap Ahlaki Akli* (İstanbul: Mana Yayınları, 2019).

1.2.5. Benî Şeybân Kabilesinin Komşu Kabile ve Devletlerle İlişkileri

Araplar kabileler halinde yaşayan bir kavim olmuştur. Onlar için kendi kabileleri her zaman için ön planda olmuş, kabilenin şeref ve onuru yüceltilmiş ve diğer kabilelerden önde olmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kabile ve kabile üyeleri, diğer kabile ve devletlere karşı her zaman korunaklı olmuş ve bu uğurda çeşitli savaşlar ve mücadeleler de gerçekleşmiştir. Arap kabileleri arasında seçkin bir yere sahip olan Benî Şeybân kabilesinin cesaret sahibi ve savaşçı yönlerinin olduğu daha önce ifade edilmişti. Özellikle çevre kabileler nezdinde Benî Şeybân, süvarileri ve süvarilerinin cesareti ile tanınmışlardır. Süvarilerinin bu durumu övünç sebebi olmuştur.³⁹

Kabileler arasında zaman zaman çeşitli sebeplerden dolayı çatışmalar yaşanmıştır. Benî Şeybân kabilesinin de İslam öncesi dönemde, farklı sebeplerden çevre kabilelerle ya da devletlerle savaştığı olmuştur. Bu anlamda Benî Şeybân kabilesi ile Benî Süleym kabilesi arasında savaş meydana gelmiştir. Benî Süleym kabilesi, ordu toplayarak Benî Şeybân'a baskın yapmayı planlamışlardır. Kendilerini uyarıları dikkate almayan Benî Süleym kabilesi, Benî Şeybân kabilesi ile karşı karşıya gelmiş ve yapılan savaşta mağlup olmuşlardır.⁴⁰

Benî Şeybân kabilesinin İslam öncesi dönemde çatıştığı kabilelerden bir diğeri de Kureyş kabilesi olmuştur. Kureyş kabilesinden ve müttefiklerinden 120 kadar kişi ticaret yapmak amacıyla Şam'a gitmişlerdir. Dönüşte ise Benî Saîd Temim suyunda mola vermişlerdir. Benî Şeybân ve Benî Acl'den iki kişi su kaynağına baskın düzenlemişlerdir. Baskından dolayı iki taraf arasında çatışma çıkmış ve neticede yaşanan gelişmeler sonrası Kureyş üstün gelmiştir.⁴¹

Tayy kabilesinden Benû Hubeyri ve İkrime'nin, Benî Şeybân'ın müttefikleri olduğunu belirten Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî; gerek Tayy kabilesi gerekse de Kureyş kabilesi gibi Benî Şeybân'ın komşu kabilelerle yaşadığı çatışmaları değerlendirdiği pasajda, çıkan çatışmaların münferit olduğunu ve

³⁹ Ma' mer b. el-Musennâ, *ed-Dibâc*, 24; el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 78-79.

⁴⁰ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, nşr. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1997), 1/544.

⁴¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî İbn Habîb, *el-Munemmak fi Ahbâri Kureyş*, nşr. Hurşîd Ahmed Fârûk (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1405/1985), 354; el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 109.

tekrar etmeyen olaylar olduğunu belirtmektedir.⁴² Ancak tarihi kaynaklarda Benî Şeybân ile Temim kabilesi arasında birçok çatışmanın olduğu kaydedilmiştir. Yaşanan bu çatışmalar farklı adlandırmalarla aktarılmıştır. İki kabile arasında çıkan çatışmalardan Guhguh Günü,⁴³ Ra's Ayn Günü, Tuhfe Günü, Muhattat Günü ve Cedud Günü⁴⁴ sadece bir kaçıdır. Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî, Benî Şeybân ile Temim kabilesi arasında yaşanan bu mücadelelerin otlak alanların ele geçirilmeye çalışılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁴⁵

Yine İslam öncesi dönemde, Bekir b. Vâil kabilesi ile Tağlib b. Bekir kabilesi arasında Besûs⁴⁶ Savaşı yaşanmıştır. Eyyâmü'l-Arab'ın en önemlilerinden olan, Besûs adındaki bir kadına ait olan dişi bir devenin Tağlibli bir reis tarafından yaralanması sonucu iki taraf arasında çıkan savaş, aralıklarla yaklaşık kırk yıl sürmüştür. Hîre Kralı III. Münzir'in savaşa müdahale etmesi ile iki taraf arasında savaş sona ermiştir. Bu savaş sonrası Şeybânîler, Lahmilerin yönetimi altına girmişlerdir. Şeybânîlerin göstermiş oldukları sadakatten dolayı Lahmi hükümdarı Nu'man b. Münzir ölmeden önce silahları ve hazinesini Şeybânîlere bırakmış⁴⁷ ancak Hüsrev Perviz'in Hîre valisi Iyas b. Kabisa'nın silah ve hazineleri istemesi iki taraf arasında savaşa neden olmuştur. Yapılan Zûkar Savaşında⁴⁸ Şeybânîlerin önemli bir rolü olmuş ve neticede Hîre ile Übüle şehri arasında yayılan Şeybânîler, Sâsânîler ile mücadeleye devam etmişlerdir.⁴⁹

İslam'ı kabulden önce sınır bölgelerinde yaşayan ve Sâsânîler ile mücadele halinde olan Benî Şeybân'ın İslam'ı kabulü sonrası da askeri faaliyetleri devam edecektir. Onların konum olarak sınırdaki yaşamları ve Sâsânîler ile aktif

---

⁴² el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 110.

⁴³ Ebû 'Amr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih İbn 'Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404/1983), 6/51; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, nşr. Muhammed Muhyi'd-Dîn 'Abdulhamîd (Beirut: Dâru el-Ma'rife, 2/440).

⁴⁴ İbn 'Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, 6/49.

⁴⁵ el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 111.

⁴⁶ el-Câhız, *el-Hayevân* 7/442; Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1995), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁴⁷ Ebû Ya'kûb Ahmed b. İshâk el-Ya'kûbî, *et-Târîh eş-Şamiletüz-Zehabiyye*, 87; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/293; Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Ankara: TDV Yayınları, 2003), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁴⁸ el-Ya'kûbî, *et-Târîh*, 87; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, nşr. Servet 'Ukkâşe el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme, 1413/1992), 603; Mahmut Kelpetin, "Zûkar Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2013), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁴⁹ Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

mücadele etmelerinden dolayı dönemin mevcut halifeleri ile iyi ilişkiler kurmalarında etkili olacaktır.

1.3. Benî Şeybân Kabilesinin İslâm'ı Kabulü

Benî Şeybân kabilesinin İslâm dini ile ilk karşılaşması, Hicret öncesi döneme, yani Mekke dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim İbn Abbas'ın Hz. Ali'den naklettiği bir rivayette, Hz. Peygamber'in tebliğ amacıyla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ile birlikte Mina'ya gittiği ve burada Benî Şeybân kabilesi mensuplarının oluşturduğu bir meclisle karşılaştığı aktarılmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Şeybânlıları tanıtırken “bunlar kavimlerinin en şereflieleridir” ifadesini kullanmıştır. Bu görüşmeye Mefrûk b. Amr, Hânî b. Kubeysa, Müsenna b. Hârise ve Nu'mân b. Şerîk gibi kabile önderlerinin katıldığı ve Hz. Peygamber'in onlara İslâm'ı tebliğ ederek birtakım âyetler okuduğu rivayet edilmektedir.⁵⁰ Ancak bu buluşma sonucunda Benî Şeybân mensuplarının İslâm'ı kabul edip etmedikleri hususu, rivayetlerde açık bir biçimde yer almamaktadır.

Modern araştırmacılardan Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî, her ne kadar söz konusu rivayetlerde doğrudan bir kabul belirtilmese de, bazı Şeybânlıların o dönemde İslâm'a ilgi göstermiş olabileceklerini ifade etmektedir.⁵¹ Ayrıca Hz. Peygamber ile Benî Şeybân arasındaki bu temasın, risâletin on üçüncü yılına, yani İkinci Akabe Biati'nin gerçekleştiği zamana denk geldiğini ileri sürmektedir. Bu değerlendirme, Şeybânlıların İslâm ile ilk temasının Hicret öncesi dönemde vuku bulduğunu teyit etmektedir.

Bununla birlikte, Benî Şeybân kabilesinin İslâm dinini resmî olarak kabulü Hicret sonrası Medine dönemine rastlamaktadır. İbn Sa'd, *Tabakât* adlı eserinde, hicretin sekizinci yılında Benî Şeybân kabilesinden bir grubun Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e biat ettiğini ve bu şekilde İslâm'ı benimsediklerini

---

⁵⁰ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. 'Ahmed el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât*, nşr. Şerefu'd-Dîn Ahmed Dâ'ru'l-Fikr, 1395/1975), 1/84-88; Ebû Nu'aym, *Delâ'ilü'n-Nubuvve*, 1/282; Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. 'Abdullâh 'Omer el-Bârûdî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 1/38-39; Ebû'l-Fida' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, nşr. 'Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Turki Daru Hicr, 1997), 4/356.

⁵¹ el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 160.

nakletmektedir.⁵² Bu kabul, kabile açısından yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiş, onları İslâm toplumunun askerî ve siyasî yapısında etkin bir konuma taşımıştır. Nitekim kabile mensupları, İslâm'a resmî katılımlarından sonra Hulefâ-i Râşidîn döneminde de aktif roller üstlenmişlerdir. Bu süreçte özellikle Müsenna b. Hârise eş-Şeybânî (öl. 15/636)'nin faaliyetleri dikkat çekmektedir. Müsenna, sadece askerî başarılarıyla değil, aynı zamanda halifelerle kurduğu yapıcı ilişkilerle de ön plana çıkmış, kabilesini temsil eden önemli bir kişi olarak tarihî kayıtlarda yer almıştır.

Sonuç olarak, Benî Şeybân kabilesinin İslâm ile ilişkisini iki aşamalı olarak görmek mümkündür. Hicret öncesi dönemde kabile İslâm'la ilk defa temas kurmuş ve Hicret sonrası dönemde de resmî olarak kabul etmiştir. Bu iki aşama, kabilenin tarihî rolünü anlamak açısından önemli bir zemin teşkil etmektedir.

1.4. Hulefâ-i Raşîdin Döneminde Benî Şeybân Kabilesi

Bu bölümde Benî Şeybân kabilesinin Hulefâ-i Raşîdin dönemindeki faaliyetleri konusu ele alınacaktır. Ancak İslam Tarihi kaynaklarında konu hakkında detaylı bilgi yer almamaktadır. Tarihi kaynaklarda ismi zikredilen kabilenin Hz. Ebubekir döneminde Sâsânîler ile savaş durumunda olduğuna ve halife Hz. Ebubekir ile bu konu hakkında diyalog içinde olduklarına dair bazı bilgiler nakledilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Ömer döneminde de halifenin desteği ile benzer faaliyetler içinde oldukları aktarılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler aşağıda aktarılacaktır.

1.4.1. Hz. Ebubekir Döneminde Benî Şeybân Kabilesi

Hz. Peygamber'in vefatı ve ardından Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinden sonra ortaya çıkan ilk problemlerden biri Ridde hadisesidir. Kısaca Ridde meselesinden bahsedecek olursak Hz. Peygamberin hastalığını fırsat bilerek bazı bölgelerde yalancı peygamberler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında bazı kabileler namazı kılacaklarını ancak zekâtı vermeyeceklerini beyan etmişlerdir. Ortaya çıkan yalancı peygamberler ve zekâtı

---

⁵² Ebu Muhammed b. Sa'd İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: 1388/1968), 1/317-318; Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

vermeyeceğini belirten kabileler ile yapılan mücadeleler Ridde olayları olarak isimlendirilmiştir.⁵³

İslam'dan dönmek ve İslam dinini terk etmek manalarına gelen Ridde olayları, Hicretin 10 ve 11. yılları arasında cereyan etmiş ve yaşanan hadiseler İslam devletinde büyük çaplı sarsıntılara neden olmuştur. Bu yıllarda Hz. Peygamber'in hastalanması ve vefatını fırsat bilen kimi kabileler eski dinlerine dönmek istemişler, kimi kabileler de dinin emrettiği mali ibadetler dışında kalan ibadetleri yerine getireceklerini ancak zekât gibi mali yükümlülük arz eden ibadetleri yerine getirmeyeceklerini beyan etmişlerdir.⁵⁴ Dinden dönen bu kişilere karşı, halife Hz. Ebubekir mücadele etmiş ve yaşanan gelişmeler kapsamında vuku bulan olaylar İslam Tarihinde Ridde olayları olarak adlandırılmıştır.

Dinden dönen bu kabilelerin yanı sıra henüz yeni Müslüman olan kabileleri kendi taraflarına çekmek isteyen ve onların bu durumlarından faydalanmak isteyen yalancı peygamberlerde ortaya çıkmışlardır. Yeni Müslüman olan, din anlayışları gelişmemiş ve dine bağlılıkları zayıf olan bu insanlar üzerinden fayda sağlamak isteyen bu kişilerle de dönemin halifesi Hz. Ebubekir mücadele etmek durumunda kalmıştır.⁵⁵

Bu dönemde Ridde olaylarında adı geçen kabilelerden biri de Bekr b. Vail olmuştur. Bahreyn dolaylarında Ridde olaylarına karışan Bekr b. Vail kabilesinin, alt kollarından biri olan Benî Şeybân ile alakalı Ridde olaylarına karışıp karışmadığı konusunda bir netlik yoktur. Nâsır b. Mâcid el-Hâcerî, çıkarımlarından Benî Şeybân kabilesinin önemli isimlerinden biri olan Müsenna b. Harise eş-Şeybânî'nin, bağlı olduğu ana kabile Bekr b. Vail'in Ridde olaylarına katılmaması ve katılanlara destek vermemesi konusunda uyardığını belirtir.⁵⁶ Ancak kalplerinin İslam'ı terk etme noktasında sarsılmış olabileceğini belirterek pratikte böyle bir hareketin olmadığını, İslam'a ve halifeliğe karşı isyana kalkışmadıklarını ifade eder.⁵⁷ Buna ilave olarak Hüseyin Gökalp, doktora

---

⁵³ Mustafa Fayda, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2008), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁵⁴ Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler (Hicrî 7.-11. Yıllar)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967), 17.

⁵⁵ M. Salih Arı, *Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları* (İstanbul: Beyan Yayınları, ts.), 92-93.

⁵⁶ el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 174-176.

⁵⁷ el-Hâcerî, *Benî Şeybân Kabilesi*, 178.

çalışması olan *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci* eserinde Benî Şeybân'ın dinden dönmediğini belirtmektedir.⁵⁸

Benî Şeybân'ın sınır bölgelerinde yaşayan bir kabile olduğu önceki bölümlerde ifade edilmişti. Nitekim sınırda olmaları ve yapılan fetih hareketleri neticesinde çevre kabile ve ülkeler ile mücadele halinde olan Benî Şeybân kabilesi, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde halifeler ile irtibat halinde olmuştur. Bu süreçte Benî Şeybân, halifelerden destek görmüş ve arada olumlu bir diyalog ve iyi ilişkiler sağlanmıştır. Yapılan mücadeleler noktasında öne çıkan isim ise Benî Şeybân'dan Müsenna b. Harise olmuştur.⁵⁹ Kabilenin İslam dini ile ilk karşılaştıkları ortamdaki heyetin de içinde bulunan bu isim, Hulefa-i Raşidin döneminde de öne çıkmaktadır.

Benî Şeybân kabilesinin İslam öncesi dönemde olduğu gibi İslam'ı kabul etmelerinden sonra da Sâsânîler ile mücadeleleri devam etmiştir. Nitekim Halife Hz. Ebubekir döneminde Benî Şeybân kabilesine mensup Müsenna b. Harise eş-Şeybanî'ye halife tarafından bir elçi ile cübbe ve sancak gönderilmiştir. Müsenna kabilesine önder tayin edilmiş ve Sâsânîler ile savaşı emredilmiştir.⁶⁰

el-Belâzurî (öl.279/893)'nin, *Futûhu'l-Buldân* eserinde nakledilen bilgiye göre de Müsenna b. Harise bizzat halife Hz. Ebubekir'in yanına gelmiş, kabilesinin başına geçme ve Sâsânîlerle savaşma konusunda halifeden izin istemiştir.⁶¹ Benzer bir rivayet de İbn Hacer el-Askalânî (öl.852/1448)'nin *el-İsâbe* eserinde nakledilmiştir.⁶²

Görüldüğü üzere Müsenna b. Harise, halife Hz. Ebubekir ile olumlu bir diyalog kurmuş ve destek görmüştür. Halife tarafından gönderilen hediyeler ile

---

⁵⁸ Hüseyin Gökalg, *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 80.

⁵⁹ İsrail Balı, "Müsennâ b. Hârise", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul TDV Yayınları, 2006), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁶⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Vâkıdî, *er-Ridde me'a Nebzetin min Futûhi'l-İrâk ve Zikri'l-Müsennâ b. Hârise eş-Şeybanî* nşr. Yahyâ el-Cebbûrî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1410/1990), 217.

⁶¹ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 238.

⁶² Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, nşr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1429/2008), 9/509.

taltif edilmiştir. Onun halife tarafından kabilesine önder tayin edilmiş olması da kabile içerisindeki konumu ve başarısının bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır.

Yine el-Vâkıdî'nin (öl.207/823) *er-Ridde* eserinde nakledilen bilgiye göre halife Hz. Ebubekir'in Ebu Said el-Hudri'ye yazdığı mektubunda Benî Şeybân hakkında onların İranlılarla savaştan, yiğitlik, cesaret ve şeref sahibi kimseler oldukları ifade edilmiştir.⁶³ Aktarılan bilgi doğrultusunda halifenin Benî Şeybân hakkındaki olumlu düşünceleri ve tutumu açıkça görülmektedir.

1.4.2. Hz. Ömer Döneminde Benî Şeybân Kabilesi

Hz. Ömer dönemine gelindiğinde Benî Şeybân kabilesi hakkında fazla bilgiye rastlanmamasına karşın onların İran sınırında Sâsânîler ile mücadeleye devam ettikleri tarih kitaplarında ve hazırlanan çalışmalarda nakledilmiştir.⁶⁴ Hz. Ebubekir döneminde olduğu gibi bu dönemde de Müsenna b. Harise mevcut halife Hz. Ömer'den destek görmüş ve faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁶⁵

Hz. Ebû Bekir'in vefatının ardından halifelik görevini üstlenen Hz. Ömer'in ilk icraatlarından biri, sabah namazından önce Müsenna b. Hârise eş-Şeybânî ile birlikte halkı Sâsânîler'e karşı savaşa çağırmak olmuştur.⁶⁶ Halifenin bu çağrıyı bizzat Müsenna ile birlikte gerçekleştirmesi, Müsenna'nın sadece kendi kabilesi nezdindeki itibarıyla değil, aynı zamanda merkezî otorite ve genel kamuoyu nezdindeki konumuyla da dikkat çektiğini göstermektedir. Hz. Ömer'in halkı Irak ve İran coğrafyasına yönelik askerî seferlere davet etmesi, bu bölgelerdeki fetih faaliyetlerinin ne denli stratejik bir önem taşıdığını ortaya koyarken, Müsenna'nın da bu çağrıda doğrudan yer alması, Benî Şeybân kabilesinin söz konusu fetih hareketlerinde etkin bir rol üstlendiğinin göstergesidir.

Bu dönemde Benî Şeybân kabilesi, özellikle Irak fetihlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Hz. Ömer döneminde vuku bulan Köprü Savaşı, Şeybânîlerin yapılan fetihlerdeki konumunu göstermektedir. Ebu Ubeyde es-Sekâfi

⁶³ el-Vâkıdî, *er-Ridde*, 219.

⁶⁴ Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci*, 76.

⁶⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk* (Beirut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 3/444; Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci*, 79.

⁶⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 3/444.

komutasında gerçekleştirilen Köprü Savaşında, Müslümanlar ağır kayıplar vermişlerdir. Ordu komutanı Ebu Ubeyde şehit düşmüş, kimi askerler suda boğulmuş ve yüzlerce Müslüman da aynı şekilde şehit olmuştur. Ordu komutanı Ebu Ubeyde'nin vefatı sonrası Benî Şeybân liderlerinden Müsenna b. Harise ordunun başına geçmiş, köprüyü sağlamlaştırmış ve orduyla temkinli olarak geri çekilerek daha ağır kayıpların verilmesine engel olmuştur.⁶⁷

Bu dönemde, Müsenna b. Harise'nin öne çıktığı bir diğer olay Büveyb Muharebesidir. Köprü Savaşının hemen akabinde gerçekleşen bu muharebede ordu komutanlığını yine Müsenna sürdürmüştür. Köprü Savaşının galibi Sâsânîler ile yapılan bu muharebe, Müsenna'nın stratejileri ve başarısıyla Arapların galibiyeti ile neticelenmiştir.⁶⁸

Müsenna b. Harise, yaşanan gelişmeleri Halife Hz. Ömer'e yazmış, halife de Irak bölgesine genel komutan olarak Sa'd b. Ebî Vakkas'ı atamıştır. Girdiği savaşlardan yaralar da alan Müsenna, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın göreve başlamasından sonra vefat etmiştir.⁶⁹

Netice olarak Benî Şeybân kabilesinin İslam öncesi dönemde olduğu gibi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de Sâsânî sınır bölgesinde yaşadıkları ve Sâsânîler ile mücadeleye devam ettikleri söylenilebilir. Bu dönemde Benî Şeybân'dan öne çıkan isim Müsenna b. Harise eş-Şeybânî olmuştur. Kabilesine önder tayin edilen, halife tarafından kendisine hediyeler gönderilen ve Sâsânîler ile sınır bölgelerinde mücadele halinde olan Müsenna'nın halifelerden destek gördüğü ve olumlu bir diyalogun sağlandığı görülür. Benî Şeybân'ın halifeler nezdinde cesaret, yiğitlik ve şeref yönüyle bilindikleri de ifade edilmelidir.

Halifelerin Benî Şeybân hakkındaki tutumları, iki taraf arasında sağlanan iletişim, kabilenin sınır bölgelerindeki mücadeleleri, onların hem siyasi yönden hem de askeri yönden başarılarını ortaya koymaktadır. Sağlanan bu başarı Emevîler döneminde çıkarılacak olan isyanlarda sağlanacak olan başarıların temelini oluşturmaktadır.

---

⁶⁷ Ebû 'Amr Halife b. Hayyât el-'Ufurî Halife b. Hayyât, *et-Târih*, nşr. Ekrem Diyâ el-'Umerî (Dimeşk, Beyrut Dâru'l-Kalem, Mu'essesetu'r-Risâle, 1397/1977), 124-125; Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci*, 137.

1.4.3. Hz. Osman ve Hz. Ali Döneminde Benî Şeybân

Hz. Osman ve Hz. Ali dönemleri yaşanan fitne hadisesi sebebiyle beraber değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu iki dönem birlikte incelenmiştir. Hz. Osman'ın katledilmesi sonrası Hz. Ali döneminde, Benî Şeybân'ın hilafetin yanında yer aldığı görülmektedir. Cemel, Sıffin, Hz. Hasan'ın hilafeti ve Kerbela Olayına kadar olan süreçte Benî Şeybân'ın hilafeti ve Ehl-i Beyti desteklediği kaynaklarda aktarılmaktadır.⁷⁰ Hüseyin Cabir el-Bediri, hazırlamış olduğu çalışmasında, Cemel Vakasında Hz. Talha ve Zübeyir'in taraftar toplamak amacıyla Basra dolaylarında civar kabilelere mektuplar gönderildiğini,⁷¹ kendisine mektup giden kabilelerden birinin de Benî Şeybân olduğunu ancak bu kabilenin onlara destek vermeyerek hilafetin yanında olduklarını belirtmiştir. Aynı şekilde Sıffin ve Hz. Hasan'ın hilafetinde de hilafetin yanında durarak etkin rol üstlendiklerini ifade etmiştir. Son olarak Emevîler Döneminde yaşanan Kerbela hadisesinde de Benî Şeybân'dan bazı kişilerin Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin yanında olduğunu ve onlarla birlikte şehit edildiğini kaydetmiştir. Kaynaklarda şehit edilen bu isim Hanzala b. Amr eş-Şeybânî olarak belirtilmiştir.⁷²

Benî Şeybân kabilesinin, Sıffin Savaşında Hz. Ali tarafında yer aldıkları ve şiddetli şekilde savaştıkları bilinmektedir. Hz. Ali'ye hangi kabilenin daha şiddetli çarpıştığı sorulmuş; o da Hemdan'dan kıllı kollar ve Şeybân'dan mavi gözler şeklinde cevap vermiştir.⁷³

Hz. Ali ile Muaviye arasında gerçekleşen savaş durumunda Şeybânogullarının büyük çoğunluğunun Hz. Ali'yi destekledikleri bilinmekle beraber ilerleyen süreçte Hâricîlerin saflarına katılmışlardır. Hâricîlerin saflarına katılan ve Emevîler döneminde Irak dolaylarına yerleşen Şeybânogulları, bu dönemde çıkarılan birden fazla isyana öncülük etmişlerdir.⁷⁴ Çıkarılan isyanlarda

⁶⁸ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 3460-472; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/279-282.

⁶⁹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 3/472.

⁷⁰ Hüseyin Cabir el-Bediri, "مواقف قبيلة شيبان السياسية من أهل البيت الإمام علي والحسين نموذجاً", *Nesuk Dergisi, Dinler ve Mezhepler Üniversitesi Tarih Bölümü İran İslam Cumhuriyeti* 39/5 (Eylül 2023), 978-997.

⁷¹ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, nşr. Halil el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/54.

⁷² Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihâru'l-Envâr* (Beyrut Muessesetu'l-Vefâ, 1403/1983), 45/64.

⁷³ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Riyâd ez-Ziriklî Suheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 2/167.

⁷⁴ Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

yukarıda belirtilen sebepler dolayısıyla önemli sayıda askeri güce ulaşabilmişler ve topladıkları insanlarla devleti uzun süreler meşgul etmişlerdir. Neticede ise Emevîler Devletinin yıkılma sürecinde etkili unsurlardan biri olmuşlardır.

1.5. Benî Şeybân Kabilesinin Hâricîler ile Olan Münasebeti

Bu bölümde Benî Şeybân kabilesinin Hâricîler ile olan münasebeti konusu ele alınacaktır. Öncelikle Benî Şeybân kabilesinin çoğunluğunun Hz. Ali ile Muaviye arasında vuku bulan mücadelede Hz. Ali tarafında yer aldıkları ancak sonraki süreçte Hâricîlerin saflarına katıldıkları ve bu kabileye mensup bazı kişilerin Emevîler Döneminde çıkarılan birkaç isyana öncülük ettikleri önceki bölümlerde ifade edilmişti.

İslam dininin ilk dini-siyasi fırkası olan Hâricîlerin ortaya çıkışları Hz. Ali dönemine tekabül etmektedir. Nitekim ortaya çıktıkları günden itibaren birçok kanlı eylem planlayıp uygulamışlardır. Belki de onların en büyük faaliyetleri dönemin meşru halifesi Hz. Ali'yi katletmeleridir. Sonraki süreçte de bu kanlı tutumlarını ve eylemlerini devam ettiren Hâricîler, Emevîler döneminde de birçok isyan hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Özellikle Benî Şeybân kabilesine mensup olup Hâricî olarak isyan başlatan isimler olmuştur. Çıkarılan isyanlar devleti uzun yıllar meşgul ederken askeri, mali ve siyasi yönlerden zayıflamasına neden olmuş ve neticede devleti yıkılma sürecine taşımıştır.⁷⁵

Hâricîlerin saflarına katılan Şeybânîler'in ilk olarak nerede ve nasıl Hâricî oldukları kesin olarak tespit edilememiştir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalarda Şeybânîler'den Hâricî olarak isyan faaliyetinde bulunan kişiler ve çıkardıkları isyanlara dair yaşanan gelişmeler hakkında bazı bilgilerin tarihi kaynaklarda yer aldığı tespit edilmiştir. Çıkarılan ayaklanmalardaki isyancıların isimleri, kaynaklarda “Hâricî”, “Haruri” ve “Sufri” olarak nitelendirilmiştir. Bu durum onların Hâricîlerden hatta Hâricîlerin Sufriye kolundan olduklarını göstermektedir.⁷⁶

⁷⁵ Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, 251.

⁷⁶ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/357; Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Huseyn b. 'Alî el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, nşr. Abdullah İbrâhîm es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.), 282; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/231; Ebû Bekr Muhammed b. Halef el-Bağdâdî Vekî', *Âhbâru'l-Kudât*, nşr.

Bu bölümde sadece isyan faaliyetinde bulunan kişilerin isimleri ve isyan çıkarılan dönemin mevcut halifesinin ya da valisinin ismi zikredilecek ve yapılan araştırmalar doğrultusunda elde edilen bilgiler hazırlanan çalışmanın ikinci bölümünde daha detaylı olarak ele alınıp aktarılacaktır.

Emevîler Döneminde isyan faaliyetinde bulunan Şeybânoğullarının isimleri ve isyan çıkardıkları dönemler şu şekildedir: Şebîb b. Yezîd b. Nuaym'ın Abdülmelik b. Mervan ve Haccâc b. Yusuf es-Sekafî döneminde çıkardığı ayaklanma⁷⁷; Behlül b. Bişr'in vali Halid b. Abdullah el-Kasrî döneminde çıkardığı ayaklanma⁷⁸; Saharî b. Şebîb'in vali Halid b. Abdullah el- Kasrî döneminde Hubel'de çıkardığı ayaklanma⁷⁹; Sa'îd b. Behdel'in Mervan b. Muhammed döneminde çıkardığı ayaklanma⁸⁰; Dahhâk b. Kays'ın Mervan b. Muhammed döneminde çıkardığı ayaklanma.⁸¹

Hazırlanan çalışmanın ikinci bölümünde yukarıda ismi zikredilen isimlerin hayatları ve çıkarmış oldukları isyanlar hakkında daha detaylı bilgiler aktarılacaktır.

1.6. Emevîler Döneminde Benî Şeybân Kabilesi

Benî Şeybân kabilesi, Emevîler dönemi boyunca özellikle çıkardıkları isyanlarla dikkat çekmiş; bu faaliyetleriyle dönemin siyasî tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte kabile, yalnızca isyan hareketleriyle değil, aynı zamanda bazı mensuplarının halifelik makamıyla kurdukları olumlu ilişkilerle de öne çıkmıştır. Nitekim bu dönemde, halifelerle yakın temas kuran, ilmiyle temayüz eden ve hatta halifelerin çocuklarına öğretmenlik yapan isimlerin varlığı, kabileye duyulan güvenin bir göstergesi olmuştur.

Bu duruma örnek olarak, Benî Şeybân mensubu olan Dağfel b. Hanzale eş-Şeybânî (öl. 65/685) zikredilebilir. Halife Muâviye b. Ebî Süfyân(öl. 60/680) ,

---

'Abdul'azîz Mustafâ el-Merâğî (Beyrut: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1366/1947), 3/144.

⁷⁷ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, nşr. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 2/454.

⁷⁸ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 9/19; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/130.

⁷⁹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/137; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 6/242.

⁸⁰ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/357; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/316.

⁸¹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1/412; Alî b. el-Huseyn el-Kureşî Ebû'l-Ferec el-Isbehânî, *el-Eğâni* (Beyrut: Dâru İhyâ' i't-Turâsi'l-'Arabî, H.1415), 8/406.

nesep ilmiyle temayüz etmiş olan Dağfel'i oğlu Yezîd'e hoca olarak tayin etmiştir.⁸² Halifenin, kişisel güven duymadığı veya yeterli ilmî liyakate sahip görmediği birini bu göreve getirmeyeceği düşünüldüğünde, bu tercihin hem Dağfel'in şahsî itibarı hem de kabilesinin Emevî yönetimi nezdindeki konumu açısından önemli olduğu görülmektedir.

Benî Şeybân kabilesinin yaşadığı coğrafya da bu dönemdeki askerî-siyasi etkisini belirleyen unsurlar arasındadır. İslâm öncesi ve sonrası süreçte Sâsânî topraklarına komşu bölgelerde, sınır hattında yaşamış olan kabile, Emevîler döneminde ağırlıklı olarak Musul-Cezîre hattında, Irak dolaylarında ikamet etmektedir. Bu coğrafi konum, onları savaştı ve mücadelecî kimliklerini korumaya elverişli bir ortamda tutmuştur. Bu sayede kabile, birçok isyan hareketinde etkin roller üstlenmiştir.⁸³

Emevîler döneminde Benî Şeybân mensupları tarafından başlatılan isyanların bir kısmı doğrudan Hâricî hareketlerle bağlantılıdır. Bu bağlamda en çok öne çıkan örnekler arasında Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî ve Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî tarafından yönetilen isyanlar yer almaktadır. Her iki isyan da yalnızca bölgesel çapta değil, Emevî Devleti'nin genel siyasî yapısını tehdit edecek düzeyde etkili olmuştur. Özellikle Dahhâk b. Kays'ın isyanı, 120.000 kişilik büyük bir askerî güce ulaşmış ve devletin çözülme sürecine katkıda bulunan önemli etkenlerden biri olmuştur.⁸⁴

Benî Şeybân'dan bazı isimlerin Emevî yönetiminde resmî görevlerde yer aldığı da kaynaklarda belirtilmektedir.⁸⁵ Bu duruma örnek olarak Behlül b. Bişr eş-Şeybânî zikredilebilir. Cesaretiyle tanınan ve Halife Hişâm b. Abdümelik (öl. 125/743) tarafından takdir edilen Behlül'ün, bir isyan hareketine bizzat öncülük

---

⁸² Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, nşr. 'Omer b. Ğarâme el-'Amravî Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 17/291; Mustafa Zeki Terzi, "Dağfel b. Hanzale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1993), (Erişim 30 Haziran 2025); Ünal Kılıç, "Yezîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2013), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁸³ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1/412; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/357-358; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/316-317; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240.

⁸⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/232; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/267; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/345-346.

⁸⁵ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19.

ettiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.⁸⁶ Hatta isyanın bastırılması için emir verildiğinde, halife tarafından bu göreve yine Behlül'ün tayin edilmek istendiği; ancak isyanın liderinin zaten Behlül olduğunun sonradan fark edildiği aktarılmaktadır.⁸⁷ Bu örnek, hem Behlül'ün şahsî itibarı hem de kabilesinin merkezî otorite nezdindeki güvenilirliğine dair dikkat çekici bir göstergedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Benî Şeybân kabilesi Emevîler döneminde iki yönlü bir profil sergilemiştir. Bir yandan birçok isyan hareketine öncülük ederek merkezi otoriteye karşı direniş göstermiş, diğer yandan kabile mensuplarından bazıları halifelerle yakın ilişkiler kurarak devlet mekanizmasında yer almışlardır. Bu durum, kabilenin Emevîler nezdinde yalnızca muhalif bir unsur değil, aynı zamanda güven duyulan ve istifade edilen bir topluluk olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Çıkarılan isyanlar ise devletin askerî ve ekonomik kaynaklarını uzun süre meşgul etmiştir. Bu da Emevîler'in zayıflamasına ve nihayetinde yıkılma sürecine girmesine katkı sağlayan etkenlerden biri olmuştur.

1.7. Benî Şeybân Kabilesinin Önemli İlim Adamları

Bu bölümde Benî Şeybân'dan öne çıkan kimi şair ve ilim adamları ele alınacaktır. Bu kabileden birçok önemli isim yetişmiştir. Ele alınan her bir isim başlı başına bir araştırma konusu olmakla beraber burada sadece hayatlarına dair kısaca bilgiler verilecektir. Buna ilave olarak asıl adları, doğum-ölüm tarihleri, nesepleri, hangi ilim dalında meşhur oldukları ve kaleme aldıkları ya da kendilerine nispet edilen önemli eserleri belirtilecektir.

Benî Şeybân kabilesi, özellikle Emevîler döneminde çıkarılan isyanlar ve yaşanan gelişmeler dolayısıyla siyasi faaliyetleri ile öne çıkan bir kabile olmuştur. Ancak buna karşın bu kabilede önemli sayıda şair ve âlim de yetişmiştir.

Benî Şeybân kabilesi, önceki kısımlarda da ifade edildiği üzere yazı, dil ve edebiyatta, özellikle şairlerinin şiirleriyle ön plana çıkmaktadır. İslam'ı kabullerinden önceki dönemde şiir konusunda adından bahsettiren Şeybânîler,

---

⁸⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/130.

⁸⁷ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/132; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/241.

İslam'ı kabullerinden sonraki süreçte de tefsir, hadis, nesep gibi ilim dallarında önemli şahsiyetler yetiştirmiş ve İslam dünyasına önemli eserler kazandırılmıştır.

Benî Şeybân'dan birçok şair çıkmıştır. Onların şiirleri tarih kaynaklarında methedilmiştir. Benî Şeybân'ın ünlü şairi Nâbiga (öl. 127/745), bu kabilenin onlarca şairinden sadece bir tanesidir.⁸⁸

Benî Şeybân'dan yetişen nesep âlimlerinden biri, daha önce de ifade edildiği üzere Emevîler Döneminde yaşayan ve Yezîd b. Muaviye'ye da hocalık yapmış Dağfel b. Hanzale (öl. 65/685)'dir. Asıl adı, Dağfel b. Hanzale b. Zeyd es-Sedûsî eş-Şeybânî ez-Zühli'dir. Ensab konusundaki ilmi sebebiyle halife Muaviye, onu oğluna hoca tayin etmiştir. Kendisine nispet edilen eserlerden biri olan *es-Sîre 'an Dağfel eş-Şeybânî* eseri siyasetname türünde bir serdir. Bu eserde geçmiş milletler ve hükümdarların kıssalarından bahsedilerek hükümdarlık yapan idarecilerin hak ve adaletten ayrılmamaları tavsiye edilmiştir. Kendisine nispet edilen ikinci eser ise *Kitâbü't-Tezâfir ve't-tenâşur* isimli eser olup Muâviye'nin önünde yapılan yedi sohbeti içermektedir. Ona nispet edilen bu iki önemli eserin dışında günümüze ulaşamayan bir eserden daha bahsedilmektedir. Bu eserin adı ise *et-Teşcîr*'dir.⁸⁹

Benî Şeybân'dan olan önemli âlimlerden biri Hırâş b. İsmâil eş-Şeybânî (öl. 120/738)'dir. Kendisi nesep âlimidir ve ünlü nesep âlimi İbnü'l-Kelbî'ye hocalık yapmış ve önemli eserler kaleme almıştır. Onun ensâb konusunda iki kitabı vardır. Bunlar *Ahbâru Rebi'a ve ensâbühâ* ve *en-Nesebü'l-atîk fî ahbâri Benî Dabbe* adlı eserlerdir.⁹⁰

Benî Şeybân kabilesinden olan önemli isimlerden bir diğeri de ünlü müçtehitlerden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'dir. Asıl adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (öl. 189/805)'dir. 132/749-50 yılında Vâsıt'ta doğmuştur. Ailesinin Vasıt'tan ayrılıp Kufe'ye yerleşmesi üzerine

---

⁸⁸ Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)".

⁸⁹ Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr*, nşr. Nâcî Hasen Âlemu'l-Kutub Mektebetu'n-Nahda, 1408/1988), 57; Terzi, "Dağfel b. Hanzale"; Kılıç, "Yezîd I".

⁹⁰ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. İbrahim Ramadân (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 138; Mustafa Fayda, "Ensâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1995), (Erişim 30 Haziran 2025).

orada yetişmiştir. Yaklaşık dört yıl kadar İmam Ebu Hanife'nin ders meclisine katılmıştır. Hocasının vefatından sonra, onun fihri görüşlerini Ebu Yusuf ve diğer talebelerden öğrenmeye devam etmiştir. Ayrıca Kufe'de bulunduğu süre içerisinde orada bulunan Hadisçi ve diğer ilim dallarında dersler okutulan meclislerden ilim tahsil etmiştir. Kufe'de ilim tahsilinden sonra gittiği ve yaklaşık üç yılı aşkın bir süre kaldığı Medine'de İmam Malik'ten Muvatta'ı dinlemiştir. Aynı şekilde Mekke, Dımaşk, Horasan ve Basra'da çeşitli âlimlerden dersler almıştır. İlim tahsili sonrası Bağdat'a yerleşmiş ve burada birçok talebeye dersler vermiştir. Özellikle Abbasi halifesi Hârûnürreşîd döneminde başkadılık makamına getirilmiş olması önemli bir detaydır. Ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi ifa etmiş, halife ile birlikte 189/805 yılında gittiği Rey şehrinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. İmam Ebu Hanife'nin önde gelen talebelerinden olup eserleriyle Hanefî mezhebin görüşlerini kayıt altına almıştır. Ona ait olan birden fazla eser bulunmaktadır. *el-Asl*, onun en önemli ve hacimli eseri olup *el-Mebsût* ismiyle de bilinmektedir. Bu eser Bağdat'a gitmeden önce Kufe'de imla edilmiştir ve onun sonraki eserlerinin bir nevi temelini oluşturmaktadır. Onun önemli eserlerinden bir diğeri ise *el-Asl*'dan sonra kaleme aldığı *el-Câmi'u's-şagîr* adlı eseridir. Bu eserde ise Ebu Hanife'nin görüşlerini aktarmış, bunun yanı sıra Ebu Yusuf ve kendi görüşlerini de kaydetmiştir. *el-Câmi'u'l-kebîr*, *ez-Ziyâdât*, *el-Meĥâric*, ve *es-Siyerü'l-kebîr* onun diğer önemli eserleri arasındadır.⁹¹

Bu kabileden yetişen bir diğeri isim ise hadis âlimi, Ebû Âsım en-Nebil'dir. Asıl adı, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled b. Müslim en-Nebîl eş-Şeybânî el-Basrî'dir (öl. 212/828). İbn Cüreyc ve Süfyân es-Sevrî gibi hocalardan ders almış ve uzun yıllar Bağdat'ta yaşamıştır. Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve İbn Sa'd gibi önemli isimlere de kendisi hocalık yapmıştır. 212/828 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁹²

Eş-Şeybânî nisbesi ile anılan bir diğeri önemli isim Ebû Amr eş-Şeybânî (öl.213/828)'dir. Baba tarafından İran asıllı ve anne tarafından Nabatî'dir. Kufede

⁹¹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 46; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/343; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/162; Aydın Taş, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2010), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁹² el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/455; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 5/563; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Âsım en-Nebil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1994), (Erişim 30 Haziran 2025).

doğup yetişmiştir. Aslen Benî Şeybân'dan değildir. Bu kabileye komşu olması, onların çocukları ile ilgilenip ders vermesi, dolayısıyla Şeybânîler ile aralarındaki ilişkiden dolayı Şeybânî nisbesi ile anılmıştır. Kufe'de önemli hocalardan Nahiv ilmi okumuş ve şiir bilgisi öğrenmiştir. Hârûnürreşîd'in hilâfeti döneminde Kufe'den ayrılarak Bağdat'a yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. 213/828 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebû Amr, Kûfe dil mektebinin önde gelen âlimlerinden biridir. Dil alanında yazmış olduğu *Kitâbü'l-Cîm*, günümüze ulaşan tek eseridir. Arap dilinin ilk sistematik sözlüğüdür ve *Kitâbü'l-Hurûf* ve *Kitâbü'l-Luğat* adlarıyla da bilinmektedir.⁹³

Ünlü muhaddis ve fakih, aynı zamanda Hanbeli Mezhebinin kurucusu olan Ahmed b. Hanbel'de anne tarafından Benî Şeybân kabilesine mensuptur. Ahmed b. Hanbel, H 164 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Asıl adı, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (öl. 241/855)'dir. İmam Şâfî ve Abdürrezzâk b. Hemmâm gibi önemli âlim ve hocalardan dersler almıştır. Kendisi de birçok talebe ve öğrenciye ders vermiş ve hadis okutmuştur. Yaşadığı dönemde ortaya çıkan Halku'l-Kur'an meselesi hakkındaki görüşleri nedeniyle işkenceye maruz kalmış ve esaret altında tutulmuştur. İki yıldan uzun süren hapis cezasının sona ermesiyle hadis okutmaya devam etmiştir. Sonraki süreçte de zaman zaman göz hapsinde tutulmuş ve evi aranmıştır. Nihayetinde 241/855 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Onun en meşhur eseri, hadisleri bir araya getirdiği *el-Müsned* adlı eseridir. Bu eser dışında kendisine nispet edilen eser vardır ancak kendisine nispet edilen diğer eserleri, kendisi bizzat kaleme almamıştır.⁹⁴

İbnü'l-Esîr kardeşler olarak meşhur olan; Mecdüddin İbnü'l-Esîr, İzzeddin İbnü'l-Esîr ve Ziyâeddin İbnü'l-Esîr kardeşler, Benî Şeybân'dan olan önemli isimler arasındadır.

Mecdüddin İbnü'l-Esîr, H 544' te Cizre'de doğmuştur. Asıl adı, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî(öl. 606/1210)'dir. Benî Şeybân kabilesindedir. Babasının Esîr

⁹³ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 40; Hulusi Kılıç, "Ebû Amr eş-Şeybânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1994), (Erişim 02 Temmuz 2025).

⁹⁴ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 46; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 6/154; M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1989), (Erişim 30 Haziran 2025).

(Esîrüddin) lakabı ile tanınmasından dolayı kendisi ve kardeşleri bu künye ile meşhur olmuşlardır. Muhaddis ve müfessir olmasının yanı sıra edebiyatçı ve aynı zamanda biyografi yazarıdır. Birçok önemli hocadan dersler almış ve kendisi de talebeler yetiştirmiştir. Selçuklu Atabegleri döneminde bazı idari görevlerde bulunmuştur. 606/1210 yılında Musul/Derbüdderrâc'da vefat etmiştir ve orada kendi yaptırmış olduğu ribata defnedilmiştir. Ona ait olan *Câmi'u'l-usûl li-ehâdisi'r-Resûl* adlı eser Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik'in hadis eserlerinden derlenen ve alfabetik olarak hazırlanan bir hadis eseridir. Aynı şekilde *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis ve'l-eser* onun hadislerdeki garip kelimeleri alfabetik olarak açıkladığı eseridir. Bu iki önemli eserin dışında ona ait başka eserlerde bulunmaktadır.⁹⁵

İbnü'l-Esîr kardeşlerden bir diğeri İzzeddin İbnü'l-Esîr'dir. Asıl adı, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (öl. 630/1233)'dir. H 555 yılında Cizre'de doğmuştur. Benî Şeybân kabilesindedir. Birçok önemli âlim ve hocadan dersler almış ve kendisi de talebe yetiştirmiştir. Bazı devlet görevlerinde bulunmuştur. 630/1233 yılında Musul'da vefat etmiştir. Kendisi Tarihçi ve Muhaddis olarak tanınmış ve bu alanlarda eserler kaleme almıştır. Tarih alanında yazmış olduğu *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eseri meşhur olan önemli eserleri arasındadır. Aynı şekilde o hadis, nesep alanlarında da eserler kaleme almıştır.⁹⁶

İbnü'l-Esîr kardeşlerin üçüncüsü ve en küçüğü Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'dir. Asıl adı, Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî'dir (öl. 637/1239). H 558 yılında Cizre'de doğmuştur. Benî Şeybân kabilesindedir. Birçok devlet görevinde bulunmasının yanı sıra vezirlikte yapmıştır. Kendisi Belagat âlimi olarak bilinmektedir, müeddiptir. 637/1239 yılında Bağat'ta vefat etmiştir. *el-Meselü's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir* onun

---

⁹⁵ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 4/141-143; Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2000), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁹⁶ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 3/348; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2000), (Erişim 30 Haziran 2025).

belagat alanındaki önemli eseridir. Buna ilave olarak ona ait başka eserlerde bulunmaktadır.⁹⁷

Benî Şeybân'dan olan diğer bir isim İbnü'l-Fuvatî'dir. Asıl adı, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî (öl. 723/1323)'dir. Onun soyu, Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'den gelmektedir. H 642 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Birçok âlim ve hocadan ders almış ve kendisi de talebeler yetiştirmiştir. Tarihçi, hattat ve muhaddistir. Bazı devlet görevlerinde bulunmuştur. 723/1323 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. *Telhîsu Mecma' i'l-âdâb fi mu'cemi'l-alkâb* onun günümüze ulaşan tek eseridir. Bu eser mufassal biyografi kitabının muhtasarı bir kitap olup içinde müellifin çağdaşı olan bazı önemli isimlerin kısa biyografilerini içermektedir. Yine ona ait olan ve kaynaklarda kaydedilen başka eserleri de bulunmaktadır.⁹⁸

---

⁹⁷ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 5/389; İsmail Durmuş, "İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2000), (Erişim 30 Haziran 2025).

⁹⁸ Şemsüddîn Ebü 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006), 7/272; Cengiz Tomar, "İbnü'l-Fuvatî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2000), (Erişim 30 Haziran 2025).

2. BENÎ ŞEYBÂN KABİLESİ'NİN EMEVİLER DÖNEMİNDEKİ İSYAN HAREKETLERİ

Bu bölümde Benî Şeybân kabilesine mensup kişilerce Emevîler Döneminde çıkarılan isyan hareketleri konusu ele alınacaktır. İsmi zikredilen kabileye mensup isyancıların hayatları, isyanların çıkış nedenleri, yaşanan gelişmeler ve isyanların sonuçları gibi konular üzerinde durularak konu izah edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî Hareketi

Şebîb b. Yezîd'in siyasi faaliyetlerine geçmeden önce onun nesebi, hayatı ve ölümü ile alakalı bilgiler aktarılacaktır. Daha sonra ise isyan hareketi ile ön plana çıkan Şebîb' in, Emevîler dönemindeki faaliyetlerine değinilecektir.

2.1.1. Şebîb b. Yezîd'in Hayatı

Şebîb b. Yezîd, siyasi kişiliği ve faaliyetleriyle daha çok ön plana çıktığı için, tarih kaynaklarında hayatı ile alakalı doğum ve ölüm tarihi gibi bazı bilgilere yer verilmiştir. Bazı kaynaklarda ise uzun künyesi, annesi ve babası hakkında bazı bilgiler ve fiziksel özelliklerinden bir kaçını aktarılmıştır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde, Şebîb b. Yezîd'in hayatı hakkında detaylı açıklamalar yapmanın önü kapanmıştır. Sayılan sebeplerden dolayı onun doğumu, ölümü, annesi ve babasının isimleri gibi belli başlı bilgiler aktarılacaktır.

Asıl adı Şebîb'dir. Babasının adı Yezîd, dedesinin adı ise Nuaym'dır. Şebîb b. Yezîd'in nesebi şu şekildedir: Şebîb b. Yezîd b. Nuaym b. Kays b. Amr b. Salt b. Kays⁹⁹ b. Şerahil b. Mürre b. Zühl b. Şeybân eş-Şeybânî'dir.¹⁰⁰ Şebîb'in künyesi İbn Hallikân (öl.681/1282)'in *Vefiyâtu'l-A'yan* adlı eserinde Ebû Dahhâk olarak kaydedilmiştir.¹⁰¹ İbn Kuteybe (öl.276/890)'nin *el-Ma'ârif* adlı eserinde ise Şebîb'in künyesi Ebû Saharî olarak belirtilir.¹⁰²

⁹⁹ İbnu'l-Kelbi, *Nesebu Me'ad*, 40.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/276.

¹⁰¹ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yan*, 2/454.

¹⁰² İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 410.

Şebîb b. Yezîd 25/646 yılında, Kurban Bayramı'nın ilk günü dünyaya gelmiştir. Kurban Bayramı günü doğmuş olması nedeniyle babasının kendisi hakkında şöyle söylediği nakledilmektedir: "O, kan dökülen bir günde dünyaya geldi ve kana susamış bir adam olacaktır."¹⁰³ İbn Hallikân Şebîb'in doğumunu 26/647 yılı Kurban Bayramı olarak kaydeder. Yine onun doğumuyla ilgili annesinin rüyasında bir erkek çocuk doğurduğu, içinden ateşten bir yıldız çıktığı ve bu yıldızın yer ile gök arasında parlayarak suya düştüğü böylelikle Şebîb'in kan dökülen bir günde doğduğu ve kan dökecek biri olduğu konusunda uyarıldığı rivayeti nakledilmektedir.¹⁰⁴

Şebîb'in annesinin ve eşinin ismi konusunda farklı birkaç rivayet bulunmaktadır. İbn Hallikân'da annesinin adı Cüheyze ve eşinin adı Gazele olarak kaydedilirken;¹⁰⁵ el-Belâzurî (öl.279/893)'nin eserinde ise annesinin adı Cümeyra olarak belirtilmiştir. Yine Belâzurî'de Heysem b. Adi'den rivayetle onun annesinin adının Gazale ve eşinin adının ise Cüheyze b. Amr olduğu aktarılmıştır.¹⁰⁶ el-Ya'kûbî (öl.292/905)'nin eserinde de annesi Cüheyze, eşi de Gazele olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Diğer bazı İslam Tarihi kaynaklarında da annesinin adı Cüheyze olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁸ Kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında annesinin adının Cüheyze ve eşinin adının Gazale olduğu şeklindedir.

Şebîb'in annesinin esir bir cariye olduğu, uzun boylu, kızıl ve güzel biri olduğu kaynaklarda aktarılmıştır.¹⁰⁹ *el-Bidaye*'de onun güzel ve cesur bir kimse olduğu kaydedilmiştir.¹¹⁰ Şebîb'in annesi ile alakalı detaylı bilgiyi Taberî (öl.310/923) nakletmektedir. Aktarılan bilgiye göre Şebîb'in babası, Hz. Osman döneminde Selman b. Rebia'nın ordusunda görev alan ve Roma topraklarına savaşa giden bir askerdir. Gittiği yerde ne solgun ne de mavi, güzel, uzun boylu ve kızıl bir cariye görür. Onu satın alarak Kûfe'ye getirir ve onun Müslüman olmasını ister ancak o bunu reddeder. Sonraki süreçte aralarında bir ilişki olur ve

---

¹⁰³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/17.

¹⁰⁴ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 2/457.

¹⁰⁵ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 2/454.

¹⁰⁶ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/17.

¹⁰⁷ el-Ya'kûbî, *et-Târîh*, 220.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/275; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 8/41; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 5/77; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414/1993), 5/326.

¹⁰⁹ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 2/457.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/275.

neticede bu cariye Şebîb'e hamile kalır. Hamilelik sürecinde Müslüman olur ve oğlu Şebîb'i Müslüman olarak dünyaya getirir. İşte bu rivayette bahsedilen kişi Şebîb'in annesidir.¹¹¹

Gazale, cesur ve binicilik konusunda meşhur kadınlardan birisidir.¹¹² 77/696 yılında vefat etmiştir.¹¹³ Onunda kocası gibi savaşçı bir kişiliği vardır. Ünlü Emevî valisi Haccâc b. Yusuf es-Sekafi'nin kendisinden korktuğu belirtilir. Bu sebeple Haccâc'ın Gazale'den korktuğunu ifade eden bir beyit kaynaklarda nakledilmiştir. Yine o eşi ile birlikte girdiği bir savaşta öldürülmüştür.¹¹⁴ Onu öldüren kişinin Ferve b. Deffan el-Kelbi isminde biri olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.¹¹⁵ Onun ölümü ile alakalı Taberî (öl.310/923) de nakledilen bilgiye göre Haccâc'ın görevlendirdiği bir kişi tarafından Gazale öldürülmüş ve başı kesilerek Haccâc'a götürülmüştür. Bunun üzerine Şebîb'in görevlendirdiği Alvan isimli bir şahıs Gazaley'i öldüren kişiyi öldürüp, Gazale'nin başını Şebîb'e getirmiştir. Şebîb'de onu yıkamış ve defnetmiştir.¹¹⁶ Aynı rivayet İbnu'l-Eşîr (öl.630/1233)'in *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eserinde de nakledilmiştir.¹¹⁷

Şebîb'in fiziksel özellikleriyle alakalı kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla birlikte onun uzun boylu ve kıvrıkcık saçlı biri olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁸ Yine onun büyük bir isyancı, kahraman, kurnaz olduğu;¹¹⁹ cesur ve mertlik sahibi bir kimse olduğu;¹²⁰ savaş ve akın adamı olduğu belirtilmiştir. Onun savaşçı kişiliğiyle alakalı ise “Malik'in günleri gibi günler görmedim; Şebîb'in gecesini gibi gece görmedim.” şeklinde bir beyit kaynaklarda aktarılmıştır.¹²¹

Şebîb'in çocukluk ve gençlik yıllarına dair kaynaklarda detaylı bilgi yer almamaktadır. Daha çok onun siyasi yönü ve isyan hareketi ön plana çıkmıştır.

---

¹¹¹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/282.

¹¹² el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/139.

¹¹³ el-Câhiz, *el-Hayevân*

¹¹⁴ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 2/455; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/276.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/272.

¹¹⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/275.

¹¹⁷ İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, 3/462.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/277; İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân*, 2/455.

¹¹⁹ el-Câhiz, *el-Hayevân* 7/461.

¹²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/278.

¹²¹ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/17.

Şebîb 77/696 yılında vefat etmiştir.¹²² Ölümü ile alakalı; yapılan bir savaşta geri çekilmek durumunda oldukları bir anda, geçmekte olduğu köprüden Duceyl Suyuna düşerek öldüğü bilgisi nakledilir.¹²³

Onun ölümü ile alakalı daha detaylı bilgiyi İbn Kesîr (öl.774/1373) nakleder. Aktarılan bilgiye göre Şebîb köprüden geçerken atı, öndeki kısrağın üzerine atlar. Neticede ayağı köprüye sıkışır ve Şebîb atının sırtından suya düşer. Şebîb'in suya düşerken: “Allah'ın takdir ettiği iş mutlaka yerine gelecektir.”¹²⁴ ve su üzerinde batıp çıkarken de: “Bu, aziz ve alim olan Allah'ın takdiridir.”¹²⁵ Ayetini okuduğu aktarılmıştır. Neticede ise Şebîb suda boğularak vefat etmiştir. Haccâc'ın komutanı onu sudan çıkartmış ve göğsünü yarararak kalbini çıkartmıştır. Onun kalbinin yumruk veya kaya gibi sert olduğu yönünde efsanevi anlatımlar söz konusudur.¹²⁶

Şebîb'in ölümü ile alakalı İbnü'l-Esîr (öl.630/1233) ve İbn Kesîr (öl.774/1373)'in eserlerinde nakledilen ikinci bir görüş de vardır. Şebîb'in ailelerinden bazı kimseleri öldürdüğü birkaç kişi, onun yanında yer almaktadır. Bu kişiler kendi aralarında konuşarak, o köprüden geçerken köprünün halatlarını keserek köprüyü yıkmayı kararlaştırmışlardır. Neticede aldıkları kararı uygulamışlar ve Şebîb atının sırtındayken köprüden düşüp boğularak ölmüştür.¹²⁷ İbn Esîr, birinci rivayetin hem daha sahîh hem de daha meşhur olduğunu belirtir.¹²⁸

Şebîb'in öldürüldüğü haberi annesine verilince, oğlunun öldürülmüş olmasına inanmamıştır. Onun suya düşüp boğularak öldüğü söylenince de oğlunun öldüğüne inanmış ve ona hamile iken rüyasında, vücudundan bir ateş korunun çıktığını, doğacak çocuğun ateş parçası gibi olacağını anladığını söyleyerek, “ateşi ancak suyun söndürebileceğinden Şebîb'i de ancak su söndürebilirdi” demiştir.¹²⁹ Bu bölümde sadece bu kadar bilgi ile yetinilerek

---

¹²² Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 275-276.

¹²³ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 276.

¹²⁴ Enfâl 8/42

¹²⁵ En'am 6/96

¹²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/275; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/282.

¹²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/275; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/464.

¹²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/464.

¹²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/275; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/282.

hazırlanan çalışmanın bir sonraki bölümünde Şebîb b. Yezîd'in İsyan Hareketi konusu ele alınacaktır.

2.1.2. Şebîb b. Yezîd'in İsyan Hareketi

Hazırlanan çalışmanın bu bölümünde Şebîb b. Yezîd'nin isyanının sebepleri, mücadele ettiği isimler, yaşanan gelişmeler ve Şebîb'in ölümü konuları üzerinde durularak bölüm sonunda Emevîler Döneminde çıkarılan bu isyanın devlete verdiği zararlara değinilerek genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Emevîler Devleti varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde birçok isyan hareketi ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu isyanlardan biri de Şebîb b. Yezîd hareketidir. Şebîb'in isyanı devleti uzun süreler meşgul etmiş, mali ve askeri yönden ağır kayıplar vermesine neden olmuştur. Başlangıçta Şebîb, Salih b. Müserrih'in¹³⁰ isyan hareketi sırasında onun yanında isyana destek vermiştir. Salih vefat etmeden önce Şebîb'i halefi olarak bırakmış ve ölümü ile hareketin başına Şebîb geçmiştir.¹³¹ Onun, hareketin başına geçmesi ile Hâricîler büyük başarı elde etmişler ve üzerlerine sevk edilen onlarca birliği bozguna uğratmışlardır.

Şebîb b. Yezîd, isyan hareketinden önce divana¹³² kayıtlı bir askerdir.¹³³ Genç yaşta hac yapmıştır. Onun hac ibadetini yerine getirirken Hâricîlerden Salih b. Müserrih'in vaazlarından etkilendiği ve böylelikle Hâricîlere katıldığı tahmin edilmektedir.¹³⁴ Şebîb'in sık sık yokluğundan dolayı adı divandan silinmiştir. Bu sebeple halife Abdülmelik ile görüşmeye giden Şebîb, karşılaştığı olumsuz tavır nedeni ile yönetime karşı muhalif olan Salih b. Müserrih'e yani Hâricîlere katılmak üzere Dara¹³⁵,ya doğru hareket etmiştir.¹³⁶

¹³⁰ Salih b. Müserrih Musul/Cezîre bölgesinde yaşayan, sarı yüzlü, zühd sahibi ve etrafındakilere Kur'an öğreten bir kimsedir. Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/126.

¹³¹ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 274; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/10.

¹³² Divan, Hz. Ömer tarafından kurulan ve fey gelirlerinin paylaşılmasını sağlayan bir teşkilattır. Bu itibarla Emevî Devleti'nin sonuna kadar kabilelere göre divan defterleri tutulmuş ve yılda bir defa verilen atıyye ve aylık verilecek olan istihkaklar da kaydedilmiştir. Detaylı bilgi için Bk. Abdülazîz ed-Dûrî, "Divan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1994), (Erişim 02 Temmuz 2025).

¹³³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/17.

¹³⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/18.

¹³⁵ Mardin'in 30 kilometre güneydoğusunda kalan antik kent.

¹³⁶ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/18-19.

Şebîb'in isyan etmesinin sebebi olarak Belâzurî (öl. 279/893)'nin eserinde aktarılan ikinci bir görüşe göre Emevîler'in Şam'da Bekr ve Temim'e atıyye vermiyor olmalarıdır.¹³⁷ Çakırtaş, hazırlamış olduğu "Emevîler Dönemi Şiddet Hareketleri" adlı çalışmasında, kaynaklarda aktarılan bilgilere göre Şebîb'in atıyye talebi ile gitmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtir.¹³⁸

Şebîb Hâricî liderler arasında ön plana çıkan atik bir savaşçıdır. O ünlü Emevî Valisi Haccâc b. Yusuf es-Sekafî (öl. 95/714)'nin yirmi dört komutanına karşı zafer kazanmış ve öldürmüştür.¹³⁹ Wellhausen ise onun için "Süvarileri ile her yerdeydi ve hiçbir yerdeydi." demektedir. Aynı zamanda onun cüsseli, cesur, kuvvetli olduğunu ve her şeyi ölçüp biçen, ihtiyatlı biri olduğunu belirtir.¹⁴⁰

Hicri 75/695 yılında, hacca giden Sâlih b. Müserrih, Şebîb b. Yezîd ve beraberindekiler, hac için Mekke'ye gelen Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan (öl. 86/705)'a suikast girişiminde bulunmuşlardır. Suikast girişiminde bulunan Şebîb olmuş, ancak halifenin olaydan haberi olması ile bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Halife hac sonrasında Irak valisi olan Haccâc'dan, kendisine suikast girişiminde bulunan kimselerin takip edilmesini ve yakalanmasını istemiştir.¹⁴¹ Demircan, halifenin kendisine suikast girişiminde bulunan kişileri, adamlarına yakalatmak yerine onların Irak valisi tarafından takip ettirilmesi emrine dikkat çekerek, böyle bir girişimin olup olmadığını bilmediğini, aksine Salih b. Müserrih gibi zahit birinin isyan başlatmasının somut bir gerekçesi olarak ortaya atılan bir görüş olduğunu ifade eder.¹⁴²

Haccâc'ın Sâlih b. Müserrih ve yanında bulunan kimselere karşı başlattığı takibat neticesinde Kûfe'den ayrılan Salih, Şebîb'in ısrarları, kardeşi Musad b. Yezîd b. Nuaym ve başkalarının da katılmasıyla Hicri 76 yılı Safer ayının ilk günü (21 Mayıs 695) harekete geçmiştir. Çoğunluğu atsız olan ve sayıları 110-120 kişi olan bu hareketin ilk faaliyeti Dara'da bulunan ve Muhammed b. Mervan'a ait

---

¹³⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/19.

¹³⁸ Çakırtaş, *Emevîler Dönemi Şiddet Hareketleri*, 100.

¹³⁹ Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm Eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1404H), 1/125.

¹⁴⁰ Julius Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996).

¹⁴¹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/215.

¹⁴² Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, 167.

olan devlet harasını yağmalamak olmuştur. Dara'da on üç gece konaklamışlardır.¹⁴³

Cezîre valisi Muhammed b. Mervan, isyancıların faaliyetlerini haber alınca, onların üzerine ilk olarak 'Adiy b. 'Adiy komutasında bin kişilik bir birlik göndermiştir. Gönderilen bu birlik Salih'e karşı savaşmak üzere sevk edilen ilk birliktir. Bu birlik isyancılar tarafından bozguna uğratılmıştır.¹⁴⁴ Bozgun haberini alan Muhammed, Halid b. Cez' komutasında bir birliği isyancılar üzerine göndermiş ve arkasından Haris b. Ca'vene komutasında bir birliği de ona destek olarak göndermiştir. Salih, yanında bulunanların bir kısmını Şebîb komutasında Haris üzerine sevk ederken kendisi de Halid üzerine gitmiştir. Hâricî süvarilere karşı mukavemet sağlayamayan askerler atlarından inerek savunma yapmaya başlamışlardır. Bu durumda savunmada olan askerlere karşı başarı elde edemeyeceğini düşünen isyancılar oradan ayrılarak Deskere'ye gitmişlerdir.¹⁴⁵ Irak valisi Hâricîlerin üzerine Haris b. 'Umeyre b. Zu'l-Miş'ar komutasında bir birlik göndermiştir. Müdebbic isimli bir yerde başlayan savaşta Salih, Haris'in askerleri tarafından öldürülmüştür (76 Cemaziyelula/Ağustos 695). Şebîb ve Hâricîlerden hayatta kalanlar yakınlarda bulunan küçük bir kaleye sığınmışlardır. Kalenin etrafını kuşatan ve girişini ateşe veren Haris, isyancıların dışarı çıkamayacaklarını, bundan dolayı kuşatmayı ertesi günü nihayete erdirmeyi düşünerek karargâhına dönmüştür. Kalede bulunan Hâricîler ise Şebîb'e biat ederek kale girişindeki ateşi söndürerek ani bir saldırı ile Haris'in karargâhını ele geçirmişlerdir. Haris'in ordusu ise Şebîb'in yenilgiye uğrattığı ilk ordudur.¹⁴⁶

Yaşadıkları badireyi atlatan Şebîb ve isyancılar, Musul topraklarındaiken Teym Şeybânîlîlerden olan Selame b. Seyyar b. el-Mada ile karşılaşmışlardır. *el-Kâmil fi't-Târih*'te Selame'nin adı Selame b. Sinan et-Teymi olarak kaydedilmiştir. Şebîb, ona kendisiyle beraber isyan etmeyi teklif etmiştir. O ise

---

¹⁴³ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/219-220; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/437; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, 274; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/8.

¹⁴⁴ Halife b. Hayyât, *et-Târih*, 274; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/9; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/220; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûk ve'l-'Umem*, nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992), 6/180; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/437.

¹⁴⁵ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/9; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/221-222; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/437-438.

¹⁴⁶ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/9-10; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/222-223; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/438.

Aneze kabilesinden intikamını almak şartıyla ona katılacağını söylemiştir. Şebîb, Selame'nin teklifini kabul ederek Aneze kabilesi üzerine bir saldırı düzenlemiştir. Düzenlediği saldırıda küçük çocuklarda dâhil olmak üzere bu kabileden çok sayıda insanı öldürmüştür. Daha sonrasında ise Şeybânogullarına ait bir kervanı yağmalayarak otuz kadar kişiyi öldürmüştür.¹⁴⁷

Yaşanan olaylardan sonra Şebîb, Azerbaycan'a doğru yönelmiştir. Onun liderliğindeki hareketin bastırılması için Haccâc, Süfyân b. Ebu'l-Aliyye, Haris b. Umeyre ve Sevre b. Ebcer komutalarındaki kuvvetlerin katılımıyla gerçekleştirilecek bir saldırı planlamıştır. Ancak Süfyân, Sevre'yi beklemeden Şebîb' in peşine düşmüştür. Dağlara doğru ilerleyen Şebîb, kardeşi Musad ile birlikte elli atlıyı bir yere gizlemiştir. Gizlenen isyancılar tarafından ani bir saldırıya uğrayan Süfyân'ın birlikleri dağılmıştır.¹⁴⁸ Erkoçoğlu, Süfyân b. Ebu'l-Aliyye'nin kendi başına zafer kazanmak istemiş olabileceğini belirtir.¹⁴⁹

Yaşanan gelişmelerden sonra Süfyân yaşanan mağlubiyetin sebebi olarak Sevre'nin kendi birliklerine katılmadığına dair Haccâc'a mektup yazmıştır. Haccâc ise Sevre b. Ebcer'i¹⁵⁰ azarlayan bir mektup yazarak onun Şebîb'in peşine düşmesini istemiştir. Bu sırada Şebîb, Medain üzerine bir saldırı düzenlemiştir. Burada yaşayanlar kaleye çekilirken Şebîb, Medain çevresinde çok sayıda insan öldürmüş ve bir miktar ganimet elde etmiştir. Sevre'nin peşinden geldiğini haber alınca da Nehrevan'a yönelmiştir. Onun burada kendisine ani bir saldırı düzenleyeceğini haber alan Şebîb, onları karşılayarak Sevre ve adamlarını yenilgiye uğratmıştır. Bu galibiyetten sonra Şebîb önce Medain'e sonra da Kelvaza'ya uğrayarak burada ganimetler elde etmiştir. Daha sonra ise adamlarıyla beraber Tikrit'e yönelmiştir. Sevre ise bu olaydan sorumlu tutulmuş ve Haccâc tarafından önce hapse atılmışsa da sonra serbest bırakılmıştır.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/224-225; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/439.

¹⁴⁸ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/20; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/226-227; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/440.

¹⁴⁹ Erkoçoğlu, *Emevi Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik Bin Mervan*, 263.

¹⁵⁰ Bu isim el-Kâmil fi't-Târih'te Sevre b. Hur olarak kaydedilmiştir. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/440-441.

¹⁵¹ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/228-230; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/440-441; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, 274; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/20-21; Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb Miskeveyh İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem ve't-Te'âkibu'l-Himem*, nşr. Ebû'l-Kâsım İmâmî (Surûş, Tahrân: 2000), 2/270-272.

Haccâc daha sonra Şebîb ve adamlarının üzerine Cezl b. Said komutasında dört bin kişiden oluşan yeni bir birlik göndermiştir.¹⁵² Cezl'in asıl adı Osman b. Said b. Şurahbil'dir.¹⁵³ Haccâc'dan emri alan Cezl, Şebîb'in peşine düşmüştür. Aldığı galibiyetlerin etkisiyle köy köy dolaşan ve sürekli yer değiştiren Şebîb'i takip etmenin zorluğundan dolayı Cezl'in askerleri moral olarak zayıflamışlardır. Şebîb sayıları 160 olan adamlarını kırkar kişilik birliklere bölmüştür.¹⁵⁴ Bu birliklerden biri olan ve Şebîb'in kardeşi Musad'ın komuta ettiği birlik, Cezl'in komutanlarından biri ile karşılaşınca ani bir baskın yaparak o birliği dağıtmıştır. Kendisine yetişen Şebîb ile birlikte kaçan askerler takip edilmiş ancak Cezl'in, karargâhın etrafını hendekle çevirmesi ve savunmasından dolayı karargâha girilememiş ve Hâricîlerin saldırısı başarısız olmuştur.¹⁵⁵

Cezl'in başarısızlığı nedeni ile Haccâc, başarısızlığı ve Şebîb'i yakalama konusunda geç davranması nedeniyle ona bir mektup yazmış ve Cezl'in yerine Sa'id b. Mücalid'i komutanlığa getirmiştir.¹⁵⁶ Kısa sürede isyancıları yakalayıp netice almak isteyen Sa'id, hemen harekete geçmiş ancak Şebîb tarafından yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.¹⁵⁷ Onunla girdiği mücadelede sağ kurtulabilen askerler karargâha ulaşmış ve Cezl ile birlikte Kûfe'ye geri dönebilmişlerdir. Cezl, Haccâc'a yaşanan gelişmeleri ve Sa'id'in öldürüldüğünü anlatan bir mektup yazmıştır.¹⁵⁸ Aldığı galibiyet sonrası Şebîb, önce Medain'e sonra ise Kerh ve Bağdat'a gitmiştir.¹⁵⁹

Hazırlıklarını tamamlayan Şebîb ve adamları Kûfe'ye doğru ilerlemişlerdir. Kûfe'ye doğru ilerleyen Şebîb'in haberini alan Haccâc, Süveyd b.

---

¹⁵² el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/21; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/231; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/273; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/442.

¹⁵³ İbnu'l-Kelbî, *Nesebu Me'ad*, 175; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/230.

¹⁵⁴ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/231; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/274; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/442.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/232; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/274-275; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/442-443.

¹⁵⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/233-234; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/276; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/443.

¹⁵⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/21; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/234-235; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/277-278; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/443; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/182.

¹⁵⁸ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/236; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/279-280; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/443.

¹⁵⁹ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 8/22; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/236; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/280; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/444.

Abdurrahman komutasında bir birliği onun üzerine göndermiştir.¹⁶⁰ Sevk edilen bu birlik iki bin kişiden oluşmaktadır.¹⁶¹ Ancak bu birlik Şebîb tarafından hezimete uğratılmıştır. Bir süre Azerbaycan taraflarına giden Şebîb, yönünü tekrar Kûfe'ye çevirmiş, bunu haber alan Haccâc da ondan erken hareket ederek Kûfe'ye önce varmıştır.¹⁶² Kısa süre içinde Kûfe'ye ulaşan Şebîb şehre girmiş ve Kûfe sarayının önüne kadar giderek orada yüksek bir yerde Haccâc'a meydan okumuştur. Ardından Ulu Cami ve Zühl Mescidinde ibadet eden bazı kimselere saldırı düzenleyerek orada bulunanları öldürüp Kûfe'den çıkmışlardır.¹⁶³

Yaşanan gelişmelerden sonra Haccâc, Şebîb'in üstüne iki bin kişilik bir kuvvetle Bişr b. Galib'i; Zaide b. Kudame ve Ebu Dureys komutalarında birlikler sevk etmiştir. Bunların dışında Zahr b. Kays komutasında ayrı bir süvari birliği göndermiştir.¹⁶⁴ Şebîb ile Zahr arasında yaşanan mücadelede Zahr yenilgiye uğramış ve yaralı olarak Kûfe'ye ulaşmıştır.¹⁶⁵ Şebîb, üzerine gönderilen diğer birlikleri de bozguna uğratmıştır. Onun üzerine gitmeye karar veren, Sicistan valisi olarak görevlendirilen Muhammed b. Musa'da yenilmiş ve öldürülmüştür.¹⁶⁶ Aldığı galibiyetler ile vakit kaybetmeden Haccâc'ın üzerine yürümek isteyen Şebîb, adamlarının çoğunun yaralı olmasından dolayı bunu yapamamış ve önce Niffer'e, sonra Sarat'a ve oradan da Hanicar'a girmiştir.¹⁶⁷

Haccâc, Şebîb'in Niffer taraflarına doğru gitmesinden endişe duyarak Medain valiliğine Osman b. Katan'ı getirmiştir.¹⁶⁸ Abdurrahman b. el-Eş'as'ı da altı bin kişilik bir kuvvetle Şebîb'in üzerine göndermiştir.¹⁶⁹ Medain'de Cezl b.

---

¹⁶⁰ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/22.

¹⁶¹ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/236; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/280; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/182; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/444.

¹⁶² el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/22; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/239-240; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/445.

¹⁶³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/23; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/240-241; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/445-446.

¹⁶⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/23; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/242-243; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/446.

¹⁶⁵ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/243; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/447.

¹⁶⁶ Halîfe b. Hayyât, *et-Târih*, 276; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 233; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/24; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/247-248; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/288; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/447-449.

¹⁶⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/24; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/249; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/449.

¹⁶⁸ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/249; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/290; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/449.

¹⁶⁹ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/249; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/290; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/450.

Saîd ile görüşerek ondan tavsiyeler alan İbnü'l-Eş'as, Şebîb'i takip ederken yavaş hareket etmiş, karargâhının etrafına hendekler kazdırmış ve ihtiyatlı davranmıştır. Ancak bu durumda kısa sürede sonuç alamadığından Medain valisi Osman b. Katan, durumu Haccâc'a bildirmiştir.¹⁷⁰ Neticede İbnü'l-Eş'as görevden azledilerek yerine Osman b. Katan tayin edilmiştir. Onun yerine Medain valiliğine ise Mutarrif b. Muğire b. Şu'be getirilmiştir.¹⁷¹ Şebîb ile hemen mücadeleye girişen Osman b. Katan, çıkan çatışmada öldürülmüş ve hezimete uğratılmıştır.¹⁷²

Haccâc'a karşı kazandığı galibiyetlerle şöhreti artan ve taraftar toplayan Şebîb'e karşı Kûfelilerden başarı sağlayamayan Haccâc, halifeden yardım isteyerek Suriye'den ordu gönderilmesini talep etmiştir. Halife ise bu talebe karşılık Süfyân b. Ebred¹⁷³ komutasında dört bin kişilik bir kuvvet ve Habib b. Abdurrahman komutasında da iki bin kişilik bir orduyu bölgeye sevk etmiştir.¹⁷⁴ Kûfelilerden hazırlanan yeni ordunun başına da Attab b. Verka geçirilmiştir. Sayıca kendilerinden kat kat daha fazla olan Attab'ın birliği ile savaşa başlayan Hâricîler, Attab'ın öldürülmesi ve Irak birliklerinin dağılmasıyla galibiyet kazanmışlardır.¹⁷⁵

Halifenin sevk ettiği Süfyân b. Ebred komutasındaki askerlerin Kûfe'ye ulaşması ile birlikte Haccâc'ın eli güçlenmiştir. Bu sırada Şebîb, Kûfe'ye ikinci defa gelerek A'yen hamamının yanında konaklamıştır.¹⁷⁶ Şebîb burada, Sebha mevkiinde bir mescit inşa ettirmiştir.¹⁷⁷ Üzerine gönderilen, Haris b. Muaviye, Haccâc'ın azatlı kölesi Ebu'l-Verd ve Haccâc'ın Tuhman isimli mevlâsı komutalarındaki küçük birlikleri bozguna uğratmıştır.¹⁷⁸ Bunun üzerine Haccâc, Suriye'den gelen ordu ile birlikte kendisi Sebha mevkiine doğru hareket etmiştir.

¹⁷⁰ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/251; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/451.

¹⁷¹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/252; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/293; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/183; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/451.

¹⁷² Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 275; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/25-30; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/254; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/295; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/187; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/452.

¹⁷³ el-Câhız, *el-Bursân*, 398.

¹⁷⁴ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 276; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/26; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/259; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/306; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/187; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/459.

¹⁷⁵ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/26; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/259; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/188; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/458.

¹⁷⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/268; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/459.

¹⁷⁷ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/269; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/459.

Mızrakların kullanılması ile Hâricîlere karşı savunma sistemi oluşturan Haccâc, Süveyd komutasında bir birliği Şebîb' in üzerine sevk ettiyse de Süveyd geri çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁷⁹ Şebîb'de kendi adamlarıyla Haccâc'ın üzerine hücum etmiş ancak o da başarılı olamamıştır. Suriye'den gelen birlikler Şebîb'in inşa ettirdiği mescide doğru ilerlerken, Şebîb'in öldürdüğü Attab'ın oğlu Halid, onun karargâhını arkadan basmış ve kardeşi Musad ile hanımı Gazale'yi öldürerek orada yangın çıkarmıştır.¹⁸⁰ Yaşanan gelişmelerden dolayı kayıplar vermeye başlayan Hâricîler geri çekilmiş ve kaçmaya başlamışlardır. Hâricîler önce Enbar'a sonra Cuha, Ehvaz ve oradan da Kirman'a geçmişlerdir. Haccâc, bu sefer Şebîb'in işini bitirmek ve onu takip için arkasından birlikler göndermiştir.

Şebîb'in işini bitirmek isteyen Haccâc, Süfyân b. Ebred komutasındaki birliği Şebîb'in peşinden göndermiştir.¹⁸¹ Ehvaz'da, Düceyl köprüsü yakınlarında karşı karşıya gelen taraflar arasında yeni bir savaş vuku bulmuştur. Bu savaşta çok kayıp veren Hâricîler geri çekilmeye başlamıştır. Çarpışmalar havanın kararmasına kadar sürmüş, gece olunca iki taraf bir birinden ayrılmıştır. Bunu fırsat bilen Hâricîler köprüyü geçmek için hareket etmişlerdir. Teknelerin birleştirilmesi ile oluşturulan köprüden geçerken Şebîb, atının ürkmesi ve ayağının köprüye takılması sebebi ile köprüden suya düşmüş ve boğularak ölmüştür.¹⁸² Adamlarının bağırışları ile Şebîb'in öldüğü anlaşılmıştır. Onun ölümü ile Hâricîler dağılmışlar ve böylece devleti iki yıla yakın uğraştıran hareket bastırılmıştır.

Emevîler döneminde çıkarılan Hâricî isyanları içerisinde en önemlilerinden biri, Şebîb b. Yezîd'in isyanıdır. Onun çıkarmış olduğu isyan, devleti iki yıla yakın uğraştırmıştır. Devletin yükselme dönemi olarak nitelendirilen Abdülmelik b. Mervan döneminde ve buna ilave olarak ünlü Emevî valisi Haccâc'ın isyanı bastırmak ile görevlendirilmiş olmasına karşın isyan uzun

---

¹⁷⁸ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/27; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/268-269.

¹⁷⁹ Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/269-270; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/190.

¹⁸⁰ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/27; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/271; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/139; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/461.

¹⁸¹ el-Ya'kûbî, *et-Târih*, 220; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/279; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/317-318; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/190; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/463.

¹⁸² el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/28; el-Ya'kûbî, *et-Târih*, 220; Taberî, *Târih et-Taberî*, 6/279-280; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/139-140; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 2/318; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/190; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/464.

süre bastırılmamıştır. Dönemin mevcut şartları, devletin verdiği kayıplar ve isyanın bastırılma süresi göz önünde bulundurulursa, çıkarılan ayaklanmanın boyutunun büyüklüğü ve Hâricîlerin başarısı ortaya çıkacaktır. Şebîb ve adamları, üzerlerine sevk edilen onlarca birliği büyük bir marifet ve üstün savaş yeteneğiyle bozguna uğratabilmeyi başarmışlardır. Elde edilen başarıda Hâricîlere liderlik eden Şebîb'in payı büyüktür. Nitekim o, büyük bir savaş dâhisi olarak öne çıkmaktadır.

Şebîb ve adamları, girdikleri onca savaşta başarı elde etmiş olmalarını, az sayıda olmalarına karşın etkili stratejiler ile sağlamışlardır. Sayılarının az olması onların rahat hareket etmesini sağlamıştır. Savaşlarda karşı tarafın komutanının hedef alınarak devre dışı bırakılması ile kendilerinden kat kat büyük orduları hızlı şekilde bozguna uğratmışlardır. Sürekli hareket halinde olmalarından dolayı takip edilmeleri zorlaşmış ve arkadan gelenlerin moral olarak yıpranması sağlanmıştır. Ani saldırılar ile beklenmedik şekilde orduların karargâhlarını basarak onları hazırlıksız yakalamışlardır. Süreç içerisinde Şebîb ve adamlarının bölgeden yardım aldıkları da bilinmektedir. Özellikle beslenme, yaralıların tedavisi vb. konularda bölge halkından yardım görmüşlerdir. Sayılan bu sebeplerden dolayı Şebîb ve adamları onlarca galibiyet elde etmişlerdir.

2.2. Behlül b. Bişr eş-Şeybânî Hareketi

Bu bölümde Emevîler Döneminde isyan hareketinde bulunan Benî Şeybân'dan Behlül b. Bişr'in isyan faaliyetine geçmeden önce onun hayatı ile alakalı bilgiler aktarılacaktır. Sonrasında ise onun isyan hareketi ile yaşanan gelişmelere değinilerek elde edilen veriler aktarılacaktır.

2.2.1. Behlül b. Bişr'in Hayatı

Onun adı Behlül b. Bişr'dir. Lakabı ise Kusare'dir.¹⁸³ Kaynaklarda onun Musul bölgesinden ve Benî Şeybân'dan olduğu aktarılmıştır.¹⁸⁴ Yine onun Hâricîlerden olduğu da belirtilmiştir.¹⁸⁵

¹⁸³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/130; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/105; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/194; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240.

¹⁸⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. 'Abdîlvahhâb b. Muhammed b. 'Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiku'l-Kavmiyye, H1423), 21/447.

İbadetlerine düşkün olan, varlıklı ve dönemin halifesi Hişam b. Abdülmelik (öl. 125/743) nezdinde cesaretiyle tanınan biri olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir.¹⁸⁶ Yine onun divana kayıtlı olduğu da belirtilmiştir.¹⁸⁷ Onun divana kayıtlı olması ve halife tarafından cesaretiyle tanınması, kabile ile halifeler arasındaki iletişimin bir göstergesidir. Aynı şekilde halifenin, Behlül hakkındaki olumlu tutumu da göz ardı edilmemelidir. Nitekim bu durum, Benî Şeybân'dan daha öncesinde büyük çaplı bir isyan çıkarılmış olmasına karşın, devlet ve kabile arasında iyi ilişkiler kurulabildiğini açıklar mahiyettedir.

Ensâbu'l-Eşrâf da nakledilene göre Behlül, yumuşak huylu, kendisi ile savaşan kişilerden başkaları ile savaşmayan, kendini kimseye göstermeyen, bedelini ödemediği müddetçe hiçbir şey almayan biridir.¹⁸⁸ Aktarılanlardan hareketle o, kimseye zararı dokunmayan, yumuşak huylu, savaş konusunda kendisi zarar görmedikçe karşı tarafla savaşmayan biridir.

Behlül'ün annesi, babası, evlilikleri, çocukları gibi hayatına dair bilgi kaynaklarda tespit edilememiştir. Bu sebeple onun hayatı ile ilgili detaylı bilgi vermenin önü kapanmıştır.

2.2.2. Behlül b. Bişr'in İsyân Hareketi

Bu bölümde Behlül b. Bişr'in isyanının sebepleri, yaşanan gelişmeler ve isyanın bastırılması konuları üzerinde durulacaktır.

Şebîb b. Yezîd'in isyan hareketinden sonra kırk yılı aşkın bir süre Musul/Cezîre topraklarında özellikle Haricî isyanı çıkmamıştır. Sonrasında ise yaşanan bazı hadiseler neticesinde Emevîler Döneminde, Hişam b. Abdülmelik (öl. 125/743) zamanında, 119/737 yılında Benî Şeybân'dan Behlül b. Bişr önderliğinde bir isyan hareketi ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹

---

¹⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/89.

¹⁸⁶ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/130.

¹⁸⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19.

¹⁸⁸ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/23.

¹⁸⁹ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/130; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/105; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/194; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/447; Nadir Özkuyumcu, "Hişam b. Abdülmelik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1998), (Erişim 02 Temmuz 2025).

Emevîler döneminde çıkan isyanların alt yapısını oluşturan nedenler olduğu gibi Behlül'ün isyan etmesine sebep olan bazı gelişmeler vardır. Behlül'ün isyan etmesinin nedeni vali Halid b. Abdullah el-Kasrî'nin uygulamaları olmuştur. Kaynaklarda aktarılanlara göre Halid mescitleri yıktıran, kilise ve havralar yaptıran, Mecusileri Müslümanlara tercih ederek onların işlerini Mecusilere yaptıran ve Müslüman olan kadınların zimmi olan kimselerle nikâhlanmasına müsaade eden birisidir.¹⁹⁰ Görüldüğü üzere valinin uygulamış olduğu politikalar halk nezdinde kabul görmemiş ve neticede isyan çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Sayılan sebeplerden dolayı Behlül ve beraberindekiler isyana kalkışmış olsalar da yaşanan başka bir hadise bardağı taşıran son damla olmuştur. Aktarılan bilgilere göre Behlül, hizmetçisinden sirke almasını istemiştir. Hizmetçi ise kendisinden istenileni yaparak gidip sirke alır ancak satıcının verdiği sirkenin şarap olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Behlül şarabı tekrar satıcıya iade etmek istese de satıcı ürünü geri almamıştır. Behlül'de buna karşılık oradaki devlet görevlisine durumu anlatır ancak görevliden hakaret işitir. İşte yaşanan bu olay bardağı taşıran son damla olur ve Behlül isyan etmeye karar verir.¹⁹¹

Buraya kadar aktarılanlara göre devlet görevlilerinin adaletten ne kadar uzak oldukları, halkı tahrik ettikleri ve vazifelerini hakkıyla yerine getirmediği açıkça görülmektedir. Hem valinin uygulamış olduğu politikalar hem de Behlül'ün yaşadığı hadise sonrası durumu düzeltmesi adına başvurduğu devlet görevlisinin tutumu, durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. Neticede son yaşanan hadise biriken öfkenin patlamasına ve bir isyan başlatılmasına sebep olmuştur.

Yukarıda nakledilen hadiseden sonra hacca giden Behlül, orada kendi düşüncesinde olan bazı kimselerle bir takım görüşmeler yaparak hac sonrasında Musul'un bir kasabasında buluşmak üzere sözleşmişlerdir. Toplanan 40 kadar kişi

---

¹⁹⁰ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/131; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/106; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*, nşr. Muhammed Berekât vdğr. (Dimeşk: 1434/2013), 11/94; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/447.

¹⁹¹ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 6/130; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/105; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/194; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/94.

Behlül'ü kendilerine lider olarak seçmişlerdir.¹⁹² *Ensâbu'l-Eşrâf* da Behlül'ün adamlarının sayısı 70 olarak kaydedilmiştir.¹⁹³ Sonrasında ise kendilerini devlet görevlisi gibi tanıtarak devletin bazı imkânlarını kullanıp nihayetinde sirke yerine şarap satan satıcının bulunduğu kasabaya gelmişlerdir. Behlül adamlarına orada bulunan görevliyi öldürmeyi teklif etmişse de yanındakiler bunu kabul etmeyerek, niyetlerini belli etmeden öncelikle Vali Halid'i öldürmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak Behlül yanındakilerin sözünü dinlemeyerek orada bulunan görevliyi öldürmüştür. Böylelikle niyetleri ve Hâricî oldukları anlaşılmış ve orada bulunanlar kaçışmaya başlamışlardır.¹⁹⁴

Yaşanan olaydan haberdar olan Halid, Vasıt'tan Hîre'ye gelerek Suriye'den gelmiş ve orada bulunan 600 kişilik bir birliği Behlül ve adamlarının üzerine sevk etmiştir. Buna ilave olarak ise Kûfe'den 200 kişilik bir kuvveti de göndermiştir. Çıkan çatışmada sevk edilen kuvvetler Behlül ve yanındakiler tarafından mağlup edilmişlerdir.¹⁹⁵

Behlül ve adamlarına katılmak isteyen altı kişi, Sarifin adlı bir yerde öldürülünce Behlül yönünü oraya çevirmiş ve hadiseden sorumlu kişileri tespit ederek öldürmüştür.¹⁹⁶ Yaşanan bu hadiseyi haber alan Halid ise oraya doğru bir birlik göndermiştir. Musul ile Kûfe arasında karşı karşıya gelen taraflar arasında vuku bulan çatışmada Halid'in adamları yenilgiye uğramışlardır.¹⁹⁷ Bu gelişmeden sonra Musul Valisi böyle bir Hâricî isyan hareketinin olduğunu halife Hişam b. Abdülmelik'e bildirmiştir. Halife ise bu isyanın bastırılması için Kusare b. Bişr'in görevlendirilmesini istemiştir. Ancak isyanın liderinin Kusare olduğu

---

¹⁹² Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/130; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/105; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/194; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/94; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/447.

¹⁹³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19.

¹⁹⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/19; Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/130-131; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/105-106; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/194-195; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/94; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/447.

¹⁹⁵ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/21; Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/131; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/106-107; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/195; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/240; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/95; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/447-448.

¹⁹⁶ Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/132; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/241; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/448.

¹⁹⁷ Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/132; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/241; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/448.

kendisine bildirilmiştir.¹⁹⁸ Halifenin isyanı bastırmak üzere Behlül'ü yani Kusare'yi görevlendirmek istemesinden hareketle, halifenin kendisine duyduğu güven açıkça ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde onun isyanı bastırabilecek bir potansiyelde olduğu, sevk edilecek orduya liderlik edebilecek biri olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilave olarak görevlendirmenin bir vali veya başka biri değil de direkt halife tarafından yapılmak istenmesi de dikkat çekicidir. Bu durum Behlül'ün halife nezdinde tanındığının, kendisine güvenildiğinin bir ispatıdır.

Tüm bu yaşananlardan sonra Behlül, diğer Hâricî liderlerin valileri hedef almasının aksine yönünü Şam'a çevirerek halifeyi öldürmeye karar vermiştir. Behlül ve adamları sayıları 20.000'i bulan, Şam'dan, Irak'tan ve el-Cezîre'den üzerine gönderilen birliklerle el-Cezîre ile Musul arasında bir bölgede karşı karşıya gelmişlerdir. Sayıları sadece 70 olan Hâricîler gün boyu mücadele etmişlerdir. Çıkan çatışmada Behlül yaralanmıştır. Yaralandığı süre içerisinde kendi yerine Di'ame eş-Şeybânî'yi, onun da öldürülmesi durumunda Amr el-Yeşkuri'yi halef olarak bırakmıştır. Behlül, yaralandığı günün akşamı ise vefat etmiştir. Onun vefatından sonra liderliği Amr almış ancak o da öldürülmüştür. Netice olarak ise Hâricîler hezimete uğratılmış ve böylelikle çıkarılan ayaklanma bastırılmıştır.¹⁹⁹ Hâricîlerin az sayıda olmalarına karşın üzerlerine gönderilen birkaç birliği mağlup etmeleri ve isyanı bastırmak adına son gönderilen birliğin sayısının 20.000 civarı olması, onların savaş konusunda maharetli ve yetenekli olduklarını destekler mahiyettedir.

2.3. Saharî b. Şebîb eş-Şeybânî Hareketi

Bu bölümde Emevîler Döneminde isyan hareketinde bulunan Şebîb'in oğlu Saharî'nin hayatı ve faaliyetleri konusu ele alınacaktır. Öncelikle hayatına dair kaynaklarda yer alan bilgiler aktarılacak, sonrasında ise onun isyanının sebepleri, yaşanan gelişmeler ve isyanın bastırılması konuları üzerinde durularak konu izah edilmeye çalışılacaktır.

---

¹⁹⁸ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/132; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/108; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 4/241; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/449.

¹⁹⁹ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, 9/22; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/132-133; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/108-109; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/195; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 4/241; Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/95; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/449; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/90.

2.3.1. Saharî b. Şebîb'in Hayatı

Saharî b. Şebîb ile alakalı aktarılan rivayetler, onun isyanının sebebi ve isyan ile alakalı yaşanan gelişmelerle sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu bölümde, onun isminden hareketle Benî Şeybân'a mensup olduğunu ve ünlü Hâricî lider Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin oğlu²⁰⁰ olduğunu belirtmekle yetinilerek bir sonraki bölümde onun isyan hareketiyle alakalı elde edilen veriler aktarılacaktır.

2.3.2. Saharî b. Şebîb'in İsyân Hareketi

Emevîler Döneminde Benî Şeybân'dan isyan eden bir diğer isim Saharî b. Şebîb olmuştur. Atiyyesini istemek üzere Vali Halid b. Abdullah el-Kasrî'ye gelen Saharî, valinin kendisiyle kaba konuşması sebebiyle 119/737 yılında, halife Hişâm b. Abdülmelik (öl. 125/743) döneminde Hubel'de ayaklanmıştır. Halid, Saharî'nin başına iş açacağını tahmin ederek yanına çağırılmışsa da Saharî valinin yanına dönmeyerek Hubel'e gitmiştir.²⁰¹ Saharî, orada bulunan Benû Teym el-Lât b. Sa'lebe'den bir gruba başından geçenleri anlatmıştır. Atiyye talebinin bahane olduğunu belirten Saharî, asıl niyetinin öldürülen bir Hâricî lidere karşılık valiyi öldürmek olduğunu açıklamıştır. Onlardan 30 kadar kişi Saharî'ye katılmış, bunu haber alan Halid ise üzerlerine bir birlik sevk etmiştir. Menazir'de karşılaşan taraflar arasında çıkan çatışmada Saharî ve beraberindekiler öldürülmüştür.²⁰² Böylelikle çıkarılan ayaklanma büyümeden bastırılabilmiştir.

2.4. Saîd b. Behdel eş-Şeybânî Hareketi

Bu bölümde Emevîler Döneminde isyan hareketinde bulunan Sa'îd b. Behdel'in hayatı ve faaliyetleri konusu ele alınacaktır. Ulaşılan bilgiler doğrultusunda konu izah edilecektir.

2.4.1. Saîd b. Behdel'in Hayatı

Saîd b. Behdel'in hayatına dair ailesi, evlilikleri, çocukları gibi bilgiler kaynaklarda yer almamaktadır. Daha çok onun isyan faaliyetiyle alakalı bazı

---

²⁰⁰ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 410.

²⁰¹ Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/137; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/242.

²⁰² Taberî, *Târih et-Taberî*, 7/137-138; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/242; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 8/90; Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn İbn Haldûn, *Dîvânü'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târihi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Asarahum min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*, nşr. Halîl Şehâde (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 206.

rivayetler aktarılmasına karşın, onun Benî Şeybân'dan²⁰³ ve Hâricî liderlerden²⁰⁴ olduğuna dair bilgiler kaydedilmiştir.

2.4.2. Saîd b. Behdel'in İsyan Hareketi

Şam'da meydana gelen karışıklıklar, halife Velid b. Hişam'ın öldürülmesi ve yaşanan gelişmeler, muhalif olan bazı kesimlerin harekete geçmesine ortam hazırlamıştır. Nitekim bu kargaşa ortamını fırsat bilerek Emevîlere karşı isyan çıkaran isimlerden biri de Saîd b. Behdel olmuştur. Saîd b. Behdel'in isyanı, Behlül b. Bişr'in isyanından sonra meydana gelmiştir.²⁰⁵ Saîd b. Behdel, beraberinde bulunan 200 kişi ile birlikte el-Cezîre bölgesinde, 127/744-745 yılında ayaklanma başlatmıştır. Başlattığı isyan hareketinde yanında olan isimlerden biri de kendisinin vefatından sonra hareketin başına geçecek olan Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî'dir. Adamlarıyla beraber Irak'a doğru harekete geçen Saîd b. Behdel, yolda iken yakalandığı Tâun (Veba) hastalığından dolayı ölmüştür. Onun ölümünden sonra yanındakiler Dahhâk b. Kays'a biat etmişlerdir.²⁰⁶ Saîd'in ölümü ile isyan hareketi sona ermemiş, aksine Dahhâk'ın hareketin başına geçmesiyle birlikte daha da büyüyerek devleti ciddi zorluklarla uğraşmaya sevk etmiştir.

2.5. Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî Hareketi

Bu bölümde, Benî Şeybân'dan, Hâricî liderlerden Dahhâk b. Kays'ın hayatı ve isyan hareketi konuları ele alınacaktır. Öncelikle hayatına dair ulaşılan bilgiler aktarılacak, sonrasında ise onun isyan faaliyeti ve yaşanan gelişmelere değinilecektir.

---

²⁰³ İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/230; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/261; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/341; Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/338; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/516.

²⁰⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/357; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/316; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/230; Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/338; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/212; İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber*, 206.

²⁰⁵ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/358.

²⁰⁶ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/357-358; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/53; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/316-317; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, 3/230; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/261; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/341; Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân*, 11/338-339; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 21/516-517; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 8/212-213.

2.5.1. Dahhâk b. Kays'ın Hayatı

Dahhâk b. Kays'ın hayatına dair kaynaklarda detaylı bilgi yer almamaktadır. Daha çok isyan faaliyeti ile ön plana çıkan Dahhâk'ın künyesi, nesebi ve ölüm tarihi gibi bazı bilgiler aktarılmıştır.

Asıl adı, Dahhâk b. Kays b. Hasin b. Abdullah b. Sa'lebe'dir.²⁰⁷ O, Benî Şeybândandır; nesebi, Benî Mühellim b. Zühl b. Şeybân'dır.²⁰⁸ Künyesi ise Ebu Saîd'dir.²⁰⁹ Hâricî âlimlerden²¹⁰ biri olup kaynaklarda Hâricî,²¹¹ Haruri²¹² ve Sufri²¹³ olarak kaydedilmiştir. Onun vefat tarihi ile alakalı farklı tarihler kaydedilirken, 128/746 veya 129/747 yılında vefat etmiştir.²¹⁴ Toparlanacak olursa Ebu Saîd künyeli Dahhâk b. Kays, Benî Şeybân kabilesine mensup olup Hâricîlerin Sufriye kolundan Hâricî âlim ve liderlerden biridir.

2.5.2. Dahhâk b. Kays'ın İsyân Hareketi

Dahhâk b. Kays'ın, Saîd b. Behdel'in başlatmış olduğu isyan hareketinde yer aldığı ve onun vefatının ardından kendisine biat edildiği belirtilmiştir. Saîd b. Behdel, vefat etmeden önce kendisinin yerine geçmesi için birkaç kişiyi belirlemiştir. Sonrasında ise belirlenen kişiler arasında hareketin başına Dahhâk seçilerek kendisine biat edilmiştir.²¹⁵ Dahhâk'ın belirlenen birkaç kişi içerisinde hareketin başına seçilmesi, onun liderlik ve cesaret yönünden önde olduğunun bir göstergesidir. Buna ilave olarak Saîd'in Benî Şeybân'dan olması ve aynı şekilde Dahhâk'ın da aynı kabileden olmasının da etkisi söz konusu olmuş olabilir.

²⁰⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/253.

²⁰⁸ el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/253.

²⁰⁹ Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002), 1/278.

²¹⁰ el-Câhız, *el-Hayevân* 7/463.

²¹¹ Vekî', *Âhbâru'l-Kudât*, 3/144; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/349; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn er-Râzî el-Âbi, *Nesru'd-Durri fi'l-Muhâdarât*, nşr. Hâlid 'Abdulğani Mahfût (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004), 103; Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm*, nşr. İhsân 'Abbâs (Beyrût: el-Muessesetu'l-'Arabiyye, 1980), 2/56.

²¹² el-Câhız, *el-Hayevân* 7/463; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/231; Ebû'l-Ferec el-Isbehânî, *el-Eğânî*, 8/406; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/397; 'Abdumelik b. Muhammed et-Tüzerî İbn Kerdebûs, *el-İktifâ' fi Ahbâri'l-Hulefâ'*, nşr. Sâlih b. 'Abdullâh el-Gâmidî (Medine: 'İmâdetu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1429/2008), 2/1198; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/261.

²¹³ el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm*, 2/56.

²¹⁴ el-Câhız, *el-Hayevân* 7/463; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/346; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/266; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/352-353.

²¹⁵ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 375-376.

Şeybânîlerin Musul/el-Cezîre bölgesinde yaşadıkları daha önce belirtilmişti. Bu kabileden neşet eden isyanların çıkış noktası da yine aynı bölgeden olmuştur. el-Cezîre bölgesinde son isyan eden kişi Dahhâk b. Kays olmuştur. Kendisine biat eden isyancılarla birlikte 127/745 yılında, Mervan b. Muhammed (öl. 132/750) döneminde isyan hareketini başlatmıştır.²¹⁶ Emevîlerin çöküş döneminde çıkarılan bu isyan, devletin yıkılış sürecinde etkili olan unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Farklı bölgelerden kendisine biat edenlerle birlikte sayıları 4000'e varan isyancılar Kûfe'ye doğru hareket etmişlerdir.²¹⁷ Bu sırada eski valinin oğlu Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz ve dört ay boyunca birlikleriyle savaştığı Mervan'ın görevlendirmiş olduğu en-Nadr b. Saîd el-Haresî üzerlerine gelen Dahhâk'a karşı ittifak kurmuş, ancak 127/745 yılında karşı karşıya gelen taraflar arasında Dahhâk galip gelmiştir. Bunun üzerine Abdullah, Vasıt'a kaçarken, Nadr ise Şam'a kaçmıştır. Dahhâk ise Kûfe'yi istila etmiş, yerine Milhan b. Ma'ruf eş-Şeybânî'yi vekil tayin ederek kaçanların peşine düşmüştür.²¹⁸

Kûfe dolaylarında bu gelişmeler yaşanırken öte taraftan Mervan ve Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik arasında hilafet mücadelesi yaşanmaktadır. Bu sebepten dolayı Dahhâk'ın başlatmış olduğu isyan başlarda dikkate alınmamıştır. Neticede hilafet mücadelesinin galibi Mervan olmuş, Süleyman b. Hişam kaçmak durumunda kalmıştır.²¹⁹

Abdullah b. Ömer, Mansur b. Cumhur önderliğinde 600 kişilik bir birliği Dahhâk'ın üzerine sevk etmişse de Mansur yaşanan gelişmelerden sonra Dahhâk'a biat etmiştir. Daha sonra Mervan'a karşı ayaklanan ve yenilgiye uğrayan Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'in Abdullah b. Ömer'in yanına

---

²¹⁶ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 412; Ebû'l-Ferec el-Isbehânî, *el-Eğânî*, 8/406; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/341.

²¹⁷ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 376; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/341.

²¹⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 377; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 412; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/231; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/256-260; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/317-321; el-Ya'kûbî, *et-Târîh*, 246; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/261; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/342; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/212.

²¹⁹ Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/323-327; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/210-211.

gelmesi ve yaşanan gelişmeler neticesinde Abdullah ve Süleyman, Dahhâk'a biat etmişlerdir.²²⁰

Dahhâk'ın Abdullah b. Ömer ve Süleyman b. Hişam ile anlaşmasından sonra Musullular Dahhâk'a çağrıda bulunmuşlar, Dahhâk'ta bunun üzerine Musul'a gitmiştir. Musul valisi olan Benî Seybân'dan el-Katirân b. Ekmeh'in, Dahhâk'a karşı koyma girişimi neticesinde, çıkan çatışma sonucu vali öldürülmüştür. Dahhâk ve adamları ise şehri işgal etmişlerdir.²²¹

Yaşanan gelişmeleri haber alan Mervan, oğlu Abdullah komutasında 7 veya 8 bin kişiden oluşan bir birliği Dahhâk'ın üzerine Nusaybin'e sevk etmiştir. Dahhâk ise sayıları 120.000'e varan adamlarıyla birlikte Nusaybin'e gelerek şehri kuşatmıştır. Dahhâk burada adamlarından bir kısmını Rakka'ya göndermişse de Mervan'ın oraya sevk ettiği adamları, Hâricîleri geri püskürtmeyi başarmışlardır. Rakka üzerinden Dahhâk'ın üzerine gelen Mervan ile Dahhâk Kefertusa'da karşı karşıya gelmişler ve taraflar arasında çıkan çatışmada Dahhâk öldürülmüştür.²²²

Dahhâk'ın ölümünden sonra adamları el-Hayberi'ye biat etmişlerdir. Ancak az bir kuvvet ile Mervan'ın karargâhına saldıran el-Hayberi ve adamları öldürülmüştür.²²³

Dahhâk'ın hareketin başına geçmesi ve Kûfe'ye doğru ilerlemesi sürecinde, başlangıçta adamlarının sayısı 4.000 iken, bu sayının zamanla 120.000'e ulaşması dikkat çekicidir. Bu durum, Emevî yönetiminin uyguladığı politikaların halk arasında yarattığı hoşnutsuzluğu ve buna bağlı olarak devlete karşı oluşan olumsuz tutumu ortaya koymaktadır. Emevîlerin yönetsel tutumu, halkın isyan hareketlerine destek verme eğilimini güçlendirmiştir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, Musul halkı bir mektup aracılığıyla Dahhâk'ı şehre

---

²²⁰ el-Câhız, *el-Beyân*, 1/278; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/263; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/327; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/262; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/343.

²²¹ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 378; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/345; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/352.

²²² Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 379; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 412; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/232; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/267; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/345-346; el-Yakûbî, *et-Târîh*, 246; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/240; Ebû'l-Ferec el-İsbehânî, *el-Eğânî*, 8/406; İbn Kerdebûs, *el-İktifâ'* 2/1198; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/266; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/352; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/219-220.

²²³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 380; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 412; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9/268; Taberî, *Târîh et-Taberî*, 7/346-347; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 282; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/266; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/353; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 13/220-221.

davet etmiş ve bu davet üzerine Dahhâk, Musul'u ele geçirebilmiştir. Bu sebepler doğrultusunda, başlangıçta sınırlı bir kuvvetle hareket eden Hâricî isyancılar, zaman içinde elde ettikleri başarılar sayesinde askeri olarak güçlenmişlerdir.

Hâricî isyancılar, her ne kadar sayı bakımından güçlenmiş olsalar da elde ettikleri başarı isyanın bastırılmasına mâni olamamıştır. Önceki bölümlerde, küçük grupların büyük orduları mağlup edebildiği örnekler üzerinden konuya değinilmişti. Dahhâk'ın 120.000 kişilik bir güçle daha büyük bir başarı elde etmesi beklenirken, sonucun bu şekilde sonlanması, üzerinde dikkatle durulması gereken bir meseledir. Bu konuda kanaatimiz, Dahhâk'ın ordusunun, önceki Hâricî isyancıları ve liderlerinde bulunan azim, kararlılık ve inanç gibi niteliklere sahip olmamış olmalarıdır. Başlangıçta 4.000 kişiden oluşan ve isyanın ana kadrosunu teşkil eden grup dışında, sonradan katılan kişilerin çoğunun motivasyon ve bağlılık açısından zayıf oldukları söylenebilir. Dahhâk'ın ordusunun, Hâricî isyancılarından oluştuğu göz önüne alındığında, bu grubun genel olarak kontrolü zor, ideolojik ve toplumsal anlamda heterojen bir yapı arz ettiği de unutulmamalıdır. Hâricîler, tarihsel olarak disiplinsiz ve farklı motivasyonlarla bir araya gelmiş, liderlik ve ideolojik birliktelikten yoksun gruplar olarak tanımlanabilir. Bu durum, Dahhâk'ın ordusunun başarısızlığını açıklamada önemli bir faktördür. Hâricîler, özellikle dini ve ideolojik açıdan daha radikal yaklaşımlar sergileyen, yerel halkla entegrasyon sağlamada zorluk yaşayan gruplardan oluşmuşlardır. Dahhâk'ın ordusundaki sonradan katılan kişiler, bu grupların heterojen yapısını daha da pekiştirmiştir. Sayısal artışa rağmen, bu kişilerin büyük bir kısmı, sadece fiziki bir güç katkısı sağlamış, ancak ideolojik bağlılıkları ve motivasyonları zayıf kalmıştır.

Gerek önceki dönemlerde çıkarılan ayaklanmalar gerek de devletin çöküş döneminde çıkarılan ayaklanmalar Emevîleri yıkılma sürecine taşımıştır. Dahhâk b. Kays tarafından çıkarılan ayaklanma, bastırılmış olsa da devletin yıkılmasına etki eden, zayıflatan ve yıkılışa giden yolda bunu hızlandıran unsurlar arasında sayılabilir. Çöküş döneminde olan Emevîler, bu isyan sebebiyle hem askeri hem de mali yönden ağır kayıplar vermiştir. Böylesi bir dönemde olan devlet, verilen kayıplar neticesinde tekrardan toparlanamamıştır. Bu durum da devletin kısa süre içerisinde dağılmasına ve nihayetinde yıkılmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışma, Arap kabile sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan Benî Şeybân kabilesinin İslam tarihindeki siyasi, askerî ve ilmî etkilerini çok yönlü biçimde ele almayı amaçlamıştır. Kabile olgusunun Arap toplumsal yapısındaki merkezi konumu göz önüne alındığında, kabilelerin yalnızca sosyal dayanışma birimleri değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel aktörler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Benî Şeybân kabilesi gerek İslam öncesi dönemde gerekse İslam'ı kabul ettikten sonraki süreçte tarih sahnesinde belirleyici roller üstlenmiş ve çok yönlü etkiler üretmiştir.

Araştırma kapsamında ulaşılan bulgulara göre, Benî Şeybân kabilesi Bekr b. Vâil'in bir kolu olarak Adnânî nesebe mensup olup, özellikle Sâsânî sınır bölgelerinde yaşamış, bu coğrafi konumun etkisiyle savaşçı bir karakter kazanmıştır. Cesaret, kararlılık, atiklik ve kabile sadakati gibi değerlerle donanmış olan bu yapı, Arap toplumunun idealize ettiği erdemlerle örtüşmüş ve kabileye saygın bir statü kazandırmıştır. İslam öncesi dönemde bu kabile savaş meydanlarındaki başarısı ve diplomatik ilişkilerdeki etkinliğiyle dikkat çekmiştir. Söz konusu özelliklerin, ilerleyen dönemlerde çıkarılan isyanların örgütlenmesinde ve kitlesel destek bulmasında önemli rol oynadığı anlaşılmıştır.

Benî Şeybân kabilesi, Hz. Peygamber hayattayken, 8/630 yılında İslam'ı kabul etmiş ve Raşit Halifeler Dönemi'nde İslam fetih hareketlerinde doğrudan etkin bir rol almıştır. Müsenna b. Harise eş-Şeybânî gibi isimler, bu süreçte hem askerî liderlik yapmış hem de halifelik makamıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Ridde olaylarında irtidad etmeyen nadir kabilelerden biri olan Benî Şeybân, hilafete olan sadakatini göstermiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde yaşanan siyasî krizlerde de hilafetin ve Ehl-i Beyt'in yanında yer almaları, bu bağlılığın devam ettiğini göstermektedir.

Emevîler döneminde ise kabile ile merkezi otorite arasındaki ilişkiler daha karmaşık bir hâl almıştır. Başlangıçta yönetime yakın durdukları, hatta bazı kabile mensuplarının Emevî halifelerinin çocuklarına hocalık yaptığı tespit edilmiştir. Ancak zamanla valilerin adaletsiz uygulamaları, atıyye dağıtımındaki eşitsizlikler ve genel olarak halk nezdinde Emevî yönetimine duyulan güvensizlik, Benî

Şeybân kabilesinden bazı grupların Hâricî hareketlerle ittifak kurmasına yol açmıştır. Bu tarihten sonra Benî Şeybân kabilesinden çok sayıda kişi isyan hareketlerine girişmiştir.

Emevîler döneminde kabile mensupları tarafından çıkarılan isyanlar, yalnızca mezhebi saiklerle değil, siyasi ve toplumsal adaletsizliklere tepki olarak da ortaya çıkmıştır. Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin isyanı, Haccâc b. Yûsuf gibi güçlü bir valiyle girdiği mücadelede kazandığı zaferlerle, Hâricî hareketin zirve noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Az sayıda adamla büyük Emevî ordularına karşı başarı sağlaması, onun askerî kabiliyetini ve kitleleri etkileme gücünü ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî'nin hilafet mücadelesi sırasında Kûfe ve Musul'u ele geçirmesi ve büyük bir orduyu komuta etmesi, kabile yapısının önemli bir güç olduğunu göstermektedir. Her iki isyan da devleti maddî ve manevî olarak zayıflatmış, uzun vadede Emevîlerin yıkılış sürecine katkı sağlamıştır. Dahhâk'ın halife Mervan ile bizzat savaş meydanında karşılaşması, isyanın ciddiyetini ve ulaştığı boyutu açık biçimde göstermiştir.

Bu araştırmada ortaya konulan bir diğer önemli husus da Benî Şeybân kabilesinin ilmî mirasıdır. Her ne kadar isyanlar ve siyasal faaliyetlerle anılsalar da bu kabile, Arap dili ve nesep ilminde derin bilgiye sahip âlimler ve edipler yetiştirmiştir. Nesep, hadis ve tarih alanlarında telif ettikleri eserlerle İslam medeniyet geleneğine katkı sağlayan bu şahsiyetler, kabilenin sadece savaş ve siyasetle değil, ilim ve kültürle de ilişkili bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada yalnızca birkaç önemli isme yer verilmiş olsa da Benî Şeybân'dan yetişen âlimlerin sayısı müstakil bir akademik araştırmayı gerektirecek düzeydedir.

Sonuç olarak, Benî Şeybân kabilesi, İslam tarihinin farklı dönemlerinde askerî mücadeleleri, siyasî duruşları ve ilmî katkılarıyla dikkat çeken çok yönlü bir topluluktur. Raşit Halifeler döneminde İslam fetihlerindeki etkinlikleri, Emevîler dönemindeki isyan hareketlerindeki rolleri ve yetiştirdikleri âlimlerle İslam tarihine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, çalışmada İslam fetih hareketlerinin arka planını, Emevîlerin zayıflama sürecini ve kabilelerin toplumsal işlevini daha iyi anlayabilmek adına merkeze Benî Şeybân kabilesi konularak bu kabilenin rolü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma sürecinde ulaşılan veriler ışığında, özellikle Müsenna b. Harise eş-Şeybânî, Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî ve Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî gibi şahsiyetler hakkında daha derinlikli bireysel çalışmalar yapılmasının hem kabile tarihinin hem de erken İslam siyasi tarihinin aydınlatılması açısından önemli katkılar sunacağı kanaatine varılmıştır. Ayrıca, Benî Şeybân'ın Raşit Halifeler dönemindeki fetih faaliyetleriyle ilgili müstakil bir çalışma yapılması, İslam fetihlerinin kabile temelli örgütlenme yapısı içinde nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları verecektir.

Benî Şeybân örneğinde olduğu gibi, kabile tarihleri üzerinden İslam tarihinin daha derinlikli okunabileceği ve bu tür çalışmaların hem sosyal tarih hem de siyasî gelişmeler açısından çok boyutlu değerlendirmelere olanak tanıyacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî Tarîhil-Arab Kable'l-İslâm*. Beyrut: Darus-Saki, 1970.
- Apak, Adem. *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004.
- Aras, Ömer. *Hicri III. Asrın Sonuna Kadar Araplarda Nesep Kültürü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Arı, M. Salih. *H. Ebubekir ve Ridde Savaşları*. İstanbul: Beyan Yayınları, ts.
- Avcı, Casim. "Kabile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabile>
- Balcı, İsrâfil. "Müsennâ b. Hârise". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/89-90. İstanbul TDV Yayınları, 2006. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musenna-b-harise>
- C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte. "Shayban". *The Encyclopaedia of Islam*. 9/391. Netherlands: Leiden Brill, 1997.
- Çakırtaş, Mehmet. *Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Demircan, Adnan. "Şeybân (Benî Şeybân)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/37. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyban-beni-seyban>
- Demircan, Adnan. *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Durmuş, İsmail. "İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-esir-ziyaeddin>
- Ebû'l-Ferec el-İsbehânî, Alî b. el-Huseyn el-Kureşî. *el-Eğânî*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, H.1415.
- Ebû Bekir el-Hârizmî, Ebû Bekr Muhammed b. el-'Abbâs el-Hârizmî. *Mufidu'l-Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, 1418/1997.
- Ebû Nu'aym, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullâh b. Ahmed el-İsbehânî *Delâ'ilu'n-Nubuvve*. nşr. 'Abdulberr 'Abbâs Muhammed Ravâs Kal'acî. 1-2 Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1406/1986.

- ed-Dûrî, Abdülazîz. "Divan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. Erişim 02 Temmuz 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/divan--devlet#1>
- el-Âbi, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn er-Râzî. *Nesru'd-Durri fi'l-Muhâdarât*. nşr. Hâlid 'Abdulğani Mahfût. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- el-Bediri, Hüseyin Cabir. "مواقف قبيلة شيبان السياسية من أهل البيت الإمام علي والحسينين أنموذجاً". *Nesuk Dergisi, Dinler ve Mezhepler Üniversitesi Tarih Bölümü İran İslam Cumhuriyeti* 39/5 (Eylül 2023), 978-997.
- el-Bekrî. *Câhiliye Arapları*. çev. Yrd. Doç. Dr. Levent Öztürk. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-Eşraf*. nşr. Riyâd ez-Zirikli Suheyl Zekkâr. 1-13 Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Futûhu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- el-Cabiri, Muhammed Abid. *Arap Ahlaki Aklı*. İstanbul: Mana Yayınları, 2019.
- el-Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî. *el-Hayevân* 1-7 Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- el-Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002.
- el-Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî. *el-Bursân ve'l-'Urcân ve'l-'Umyân ve'l-Hûlân*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1410/1989.
- el-Hâcerî, Nâsır b. Mâcid. *قبيلة بني شيبان واثرها الاجتماعي والسياسي* Sudan Cumhuriyeti: Omdurman İslam Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih ve İslam Medeniyeti Bölümü, Doktora Tezi, 2015.
- el-Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihâru'l-Envâr*. Beyrut Muessesetu'l-Vefâ, 1403/1983.
- el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Huseyn b. 'Alî. *et-Tenbîh ve'l-İşraf*. nşr. Abdullah İbrâhîm es-Sâvî. Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.
- el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Huseyn b. 'Alî. *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher* nşr. Es'ad Dâğır. 1-4 Kum: Dâru'l-Hicre, 1409H.
- el-Meydânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *Mecma'u'l-Emsâl*. nşr. Muhammed Muhyi'd-Dîn 'Abdulhamîd. 1-2 Beyrût: Dâru el-Ma'rife,

- el-Mubberred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *Nesebu 'Adnân ve Kahtân*. nşr. Abdulaziz el-Meymenî. Hindistan: Matba'atu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme, 1354/1936.
- el-Vâkıdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî. *er-Ridde me'a Nebzetin min Futûhi'l-İrâk ve Zikri'l-Muşennâ b. Hârîşe eş-Şeybânî* nşr. Yahyâ el-Cebbûrî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1410/1990.
- el-Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb Ahmed b. İshâk *et-Târîh*. eş-Şamiletüz-Zehebiyye, en-Nuveyrî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. 'Abdilvahhâb b. Muhammed b. 'Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî. *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiku'l-Kavmiyye, H1423.
- Erkoçoğlu, Fatih. *Emevi Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik Bin Mervan*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî. *el-Ensâb*. nşr. 'Abdullâh 'Omer el-Bârûdî. 1-5 Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm. *el-Milel ve'n-Nihal*. nşr. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1404H.
- ez-Zehabî, Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
- Fayda, Mustafa. "Ensâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/244-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ensab--soybilimi>
- Fayda, Mustafa. "Ridde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ridde#2-ridde-olaylari>
- Gökalp, Hüseyin. *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû 'Amr Halîfe b. Hayyât el-'Usfurî. *et-Târîh*. nşr. Ekrem Dîyâ el-'Umerî. Dimeşk, Beyrut Dâru'l-Kalem, Mu'essesetu'r-Risâle, 1397/1977.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi I*. çev. Prof. Dr. Salih Tuğ. Ankara: İmaj, 2003.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dimeşk*. nşr. 'Omer b. Ğarâme el-'Amravî. Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

- İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Amr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. 1-8 Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî. *el-Munemmak fî Ahbâri Kureys*. nşr. Hurşîd Ahmed Fârûk. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1405/1985.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. nşr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1429/2008.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn. *Dîvânü'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Âsarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*. nşr. Halîl Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*. nşr. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî. *Resâilu İbn Hazm*. nşr. İhsân 'Abbâs. Beyrût: el-Muessesetu'l-'Arabiyye, 1980.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. 'Ahmed el-Bustî. *es-Sikât*. nşr. Şerefu'd-Dîn Ahmed. 1-9 Dâ'ru'l-Fikr, 1395/1975.
- İbn Kerdebûs, 'Abdumelik b. Muhammed et-Tûzerî. *el-İktifâ' fî Ahbâri'l-Hulefâ'*. nşr. Sâlih b. 'Abdullâh el-Ğâmidî. Medine: 'İmâdetu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida' İsmâîl b. Ömer b. Kes'îr. *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. nşr. 'Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Turki. 1-21 Daru Hicr, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. nşr. Servet 'Ukkâşe. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme, 1413/1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-İmâme ve's-Siyâse*. nşr. Halîl el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î *Lisânu'l-'Arab*. Beyrût: Dâru Sâdir, 1414/1993.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arabi'l-Muhît*. Beyrut: Dâr-u Lisâni'l-'Arab, 1970.

- İbn Miskeveyh, Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb Miskeveyh. *Tecâribu'l-Umem ve't-Te'âkibu'l-Himem*. nşr. Ebû'l-Kâsım İmâmî. Surûş, Tahrân: 2000.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*. nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrût: 1410/1990.
- İbn Sa'd, Ebu Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: 1388/1968.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*. nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ. 1-19 Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî. *Ahbâru'n-Nisâ'*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1403/1982.
- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. nşr. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî. 1-10. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1997.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. nşr. İbrahim Ramadân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbnu'l-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî. *Nesebu Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr*. nşr. Nâcî Hasen Âlemu'l-Kutub. Mektebetu'n-Nahda, 1408/1988.
- İshâk el-Kevsec, Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr b. Behrâm el-Mervezî *Mesâilu'l-İmâm Ahmed ve İshâk b. Râheveyh*. 1-9 Medîne: 'İmâdetu'l-Bahşî'l-İlmî, 1425/2002.
- Kablan, Yusuf. *Tarihi Süreçte Bekir b. Vail Kabilesi ve Müsenna b. Harise eş-Şeybani*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1989. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-hanbel>
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Âsım en-Nebil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/99-100. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-asim-en-nebil>

- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/14-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyamul-arab>
- Kapar, Mehmet Ali. "Lahmîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 27/54-55. Ankara: TDV Yayınları, 2003. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lahmiler>
- Kavukçu, Fuat. *Emeviler Döneminde Hâricî Hareketleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Kelpetin, Mahmut. "Zûkar Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zukar-savasi>
- Kılıç, Hulusi. "Ebû Amr eş-Şeybânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. Erişim 02 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-amr-es-seybani>
- Kılıç, Ünal. "Yezîd I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/513-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yezid-i>
- Koçkuzu, Ali Osman. "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-esir-mecdududin>
- Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Anka Yayınları, 2000.
- Ma'mer b. el-Musennâ, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî. *ed-Dîbâc*.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Derya Kömürcü-Osman Akinbay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mu'erric es-Sedûsî, Ebû Feyd Mu'erric b. 'Amr. *el-Emşâl*. nşr. Ramadân 'Abduttevvâb. Beyrut: Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, 1983.
- Önkâl, Ahmet. "Bekir b. Vâil (Benî Bekir b. Vâil)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bekir-b-vail-beni-bekir-b-vail>

- Özaydın, Abdülkerim. "İbnü'l-Esîr, İzzeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-esir-izzeddin>
- Özkuyumcu, Nadir. "Hişâm b. Abdülmelik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/148-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. Erişim 02 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-abdumelik>
- QADER, Saad Fouad Qader. *ed-Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî ve Emevî Devletinin Zayıflamasındaki Rolü*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Râgıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed el-Ma'ruf. *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*. nşr. Muhammed Berekât vdğr. Dimeşk: 1434/2013.
- Şahin, Ali İhsan. *Emevi Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.
- Taş, Aydın. "Şeybânî, Muhammed b. Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/38-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seybani-muhammed-b-hasan>
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Terzi, Mustafa Zeki. "Dağfel b. Hanzale". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/403-404. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dagfel-b-hanzale>
- Tomar, Cengiz. "İbnü'l-Fuvatî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/47-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-fuvati>
- Üçok, Bahriye. *İslâmdan Dönerler ve Yalancı Peygamberler (Hicrî 7.-11. Yıllar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

Vekî', Ebû Bekr Muhammed b. Halef el-Bağdâdî. *Âhbâru'l-Kudât*. nşr. 'Abdul'azîz Mustafâ el-Merâğî. Beyrut: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1366/1947.

Wellhausen, Julius. *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*. çev. Fikret İşıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/272-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. Erişim 30 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arap>

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-Arûs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

